

РЕСПУБЛИКА МАЪНАВИЯТ ВА МАЪРИФАТ КЕНГАШИ
МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАФКУРА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
МАРКАЗИ

«2012 йил – Мустаҳкам оила йили»

ОИЛАМ МУСТАҲКАМ БЎЛСИН, ДЕСАНГИЗ...

МАЖБУРИЙ
ДЕРУЛ НУСXA

«Сано-стандарт» нашриёти
Тошкент – 2012

УДК: 37.018.1

КБК: 87.7 - *Этика*
О-37

Оилам мустаҳкам бўлсин, десангиз... / М.Куронов,
О.Базаров; Республика Маънавият ва маърифат кенгаши
Миллий ғоя ва мафкура илмий-амалий маркази. – Т.:
«Сано-стандарт» нашриёти. 2012. – 64 б.

ISBN 978-9943-396-92-0

УДК: 37.018.1

КБК: 87.7

Тақризчилар:

Республика Маънавият тарғибот маркази раҳбари
Гулом МИРЗАЕВ,

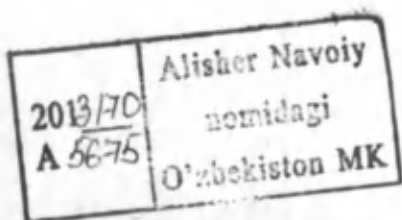
Ўзбекистон Хотин-қизлар қўмитаси
раисининг ўринбосари
Гулнора МАРУФОВА

Масъул муҳаррир:
Шавкат ТЎРАЕВ

HD 41240
09/1

ISBN 978-9943-396-92-0

© «Сано-стандарт» нашриёти, 2012

Бизнинг давлатимизни ҳам катта бир оила деб тушуниш мумкин ва лозим. Бунда ўзаро ҳурмат ва қаттиқ тартиб бўлмаса, оиланинг барча аъзолари ўз бурчларини адо этмаса, бир-бирига нисбатан эзгулик билан меҳр-оқибат кўрсатмаса, яхши ва муносиб тарзда яшаш мумкин эмас.

Ислом КАРИМОВ

ПРЕЗИДЕНТИМИЗ ОИЛА ҲАҚИДА

Ўзбек халқининг яхши ҳикматлари борки, қайси оилада бир кун жанжал бўлса, қирқ кун баракаси қочади, дейилади. Тўғри эмасми?¹

Ҳар бир ота-она учун фарзанд камоли, оиласининг шон-шуҳрати муқаддас орзу-ҳавас ҳисобланади. Шундай экан, биз келгуси авлод баркамоллиги учун, ўғил-қизларимизнинг улуғ аждодларимизга хос оқил ва юксак маданиятли кишилар бўлишлари учун доимо эътибор бермоғимиз керак².

Катталарни ҳурмат қилиш, оила ва фарзандлар тўғрисида ғамхўрлик қилиш, очиқ кўнгиллилик, миллатидан қатъий назар одамларга хайрихоҳлик билан муносабатда бўлиш, ўзгалар кулфатига ҳамдард бўлиш ва ўзаро ёрдам туйғуси кишилар ўртасидаги муносабатларнинг меъёри ҳисобланади³.

Республикада собиткадамлик билан халқчил, адолатли жамиятни бунёд этиш – бош вазифадир. Меҳнатсевар ва бадавлат, маънавий етук ва маданиятли оила – шу жамиятнинг асосини тапқил этади⁴.

... Ўзбекларнинг аксарияти ўзининг шахсий фаровонлиги тўғрисида эмас, балки оиласининг, қариндош-уруғлари ва яқин одамларининг, кўшнларининг омон-эсонлиги тўғрисида ғамхўрлик қилишни биринчи ўринга қўяди. Бу эса энг олий даражада маънавий кадрият, инсон қалбининг гавҳаридир⁵.

Юртимиздаги ҳар бир оила, ҳар бир ота-она ўз фарзандлари қиёфасида, униб-ўсиб келаётган ёш авлод тимсолида олижаноб инсоний фазилатларни намоён этишга қодир баркамол инсонларни кўради, уларнинг бахтли-саодатли бўлишини орзу қилади⁶.

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон Мустақилликка эришиш остонасида. – Т.: “Ўзбекистон”, 2011. 68-бет.

² Каримов И.А. Халқ таълими билан яшайлик. Халқ депутатлари Самарқанд вилояти кенгаши сессиясида сўзланган нутқдан. 1995 йил 21 ноябрь. Асарлар, 4-том. – 97-бет.

³ Каримов И.А. Ўз йўлимизнинг шарт-шароити ва заминлари. Ықт.уз. 2012 йил 17 март.

⁴ Каримов И.А. Ўзбекистон – демократия ва ижтимоий адолат жамияти. Ықт.уз. 2012 йил 17 март.

⁵ Каримов И.А. Ўзбекистон – демократия ва ижтимоий адолат жамияти. Ықт.уз. 2012 йил 17 март.

⁶ Каримов И.А. Ватан раънақи учун ҳар биримиз масъулмиз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2001. 372-бет.

Ҳар бир ота-она ўз боласига соғлом тарбия бериб вояга етказса, фарзандининг мустакил ҳаётга тоза рух, олам-олам орзу-интилишлари билан қадам қўяётганини кўрса, умри маънога тўлади, ҳаётда армони қолмайди.

...оила қуриш масаласи ҳар бир инсон ҳаётида – у йигит бўладими, киз бўладими – улкан ҳодиса эканини, бу масала шахсий, хусусий доирадан чиқиб, ижтимоий аҳамият касб этишини кенг жамоатчиликка тушунтириб боришимиз лозим. Оила қуриш дегани фақат икки инсон ўртасидаги шахсий муносабат эмас, балки жамиятнинг асосини, айтиш мумкинки, энг муҳим бўғинини белгилайдиган долзарб вазифалардан бири ҳисобланади.

Соғлом оила вужудга келиши учун, энг аввало, жамият ва давлат қайғуриши, шунга замин яратиб бериши лозим. Шундагина мустаҳкам оила дунёга келади. Оила соғлом бўлса, жамият соғлом, мамлакат қудратли, юрт тинч-осойишта бўлади.⁷

Бир сўз билан айтганда, соғлом фарзанд фақат соғлом оилада туғилади. Оиланинг соғломлигини ундаги муҳит, ота-онанинг тотувлиги, бир-бирини тушуниши, қўллаб-қувватлаши, ўзаро иззат-ҳурмати белгилайди.

Биз янги ҳаётга қадам қўяётган ёш оилаларни эъозлашимиз, оёкка туриб олишлари учун уларга давлат томонидан ёрдам кўрсатишимиз лозим. Бу давлатимиз сиёсатининг узвий қисмидир. Албатта, давлат ёрдами, ота-онанинг кўмаги, оқ фотиҳаси ўз йўли билан, аммо бахтли оила қуриш, соғлом фарзанд ўстириш кўпроқ ҳар қайси йигит-қизнинг ўз қўлидадир. Бу уларнинг ақл-заковати, интилиш-мақсадлари, орзу-ниятлари, иймон-эътиқодига боғлиқ.⁸

Пок ва софдил шахсни тарбиялашда, она тилини қайта тиклашда ҳеч ким ва ҳеч нарса оила билан тенглаша олмайди.⁹

⁷ Каримов И.А. Соғлом авлод тарбияси – барчамизнинг муқаддас инсоний бурчимиз. 2000 йил 24 февраль. Соғлом авлод дастурини тасдиқлашга бағишланган мажлисда сўзланган нутқ, “Тафаккур” журнали, 2000 йил 2-сон.

⁸ Каримов И.А. Соғлом авлод – халқимиз келажаги. 1999 йил 7 декабрь. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси кунига бағишланган тантанали маросимда сўзланган нутқ. Асарлар, 8-том. – 97-бет.

⁹ Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари. – Т.: “Ўзбекистон”, 1998. 304-бет.

Биз оила ҳақида гапирар эканмиз, авваламбор, оила ҳаётнинг абадийлигини, авлодларнинг давомийлигини таъминлайдиган, муқаддас урф-одатларимизни сақлайдиган, шу билан бирга, келажак насллар қандай инсон бўлиб етишишига таъсир кўрсатадиган тарбия ўчоғи эканини тан олишимиз зарур...

...Биз ўз маънавий ҳаётимиз ва келажакимизни кураётганда бекиёс миллий кадриятимиз бўлмиш оилани асосий таянч деб биламиз. Чунки ўзлимизга қайтиш, миллий урф-одатларимизни эъозлаш, катталарга ҳурмат ва кичикларга ғамхўрлик, одамийлик, ҳалоллик, олижаноблик, меҳр-оқибат сингари асл инсоний фазилатлар айнан оила муҳотида шаклланади¹⁰.

Оила ҳақида гапирар эканмиз, авваламбор, оила ҳаётнинг абадийлигини, муқаддас урф-одатларимизни сақлайдиган, шу билан бирга, келажак насллар қандай инсон бўлиб етишишига бевосита таъсир кўрсатадиган тарбия ўчоғи эканини тан олишимиз даркор¹¹.

¹⁰Каримов И. А. Қонуи ва адолат устуворлигининг ҳаётбахш манбаи. 1998 йил 5 декабрь. Асарлар, 7-том. - 249-бет.

¹¹ Каримов И. А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида. 6-жилд. - Т., "Ўзбекистон", 1998. 448-бет.

СЎЗ БОШИ

Президент Ислом Каримов оиланинг ҳал қилувчи роли масаласига тўхталиб, «... оила соғлом экан, жамият мустаҳкам, жамият мустаҳкам экан, мамлакат барқарордир»,¹² дея таъкидлайдилар. Дарҳақиқат, миллий маънавиятни шакллантириш ва юксалтиришда, ёш авлодни миллий ғоя руҳида тарбиялашда оиланинг ўрни ва таъсири беқиёс. Зеро, бола характери, табиати ва дунёқарашини белгилайдиган маънавий мезон ва қарашлар, яхшилик ва эзгулик, олижаноблик ва меҳр-оқибат, ор-номус ва андиша каби фазилатлар пойдевори дастлаб оила шароитида қарор топади. Ва айни вақтда оиланинг мустаҳкам бўлишида миллий маънавиятимизнинг, миллий ғоямизнинг улкан ҳиссасини инкор этиб бўлмайди.

«Оилам мустаҳкам бўлсин десангиз...» рисоласи «2012 йил – Мустаҳкам оила йили» давлат дастури доирасида тайёрланди. Мазкур илмий-маърифий рисолада маънавий-ахлоқий соғлом оиланинг хусусиятлари, оила мустаҳкамлигида миллий тарбия, миллий ғоя ва оиладаги тарбиянинг узвий боғлиқлиги ҳамда унинг мустаҳкам оила барпо этишдаги ўрни ва роли, бола тарбиясида ота ва онанинг вазифалари, фарзанд тарбиясига доир илмий-амалий тавсия, маслаҳат берилган. Шунингдек, оила даврасида фарзандларингиз онги ва қалбига миллий ғояни сингдириш, уларни юксак маънавиятли, меҳр-оқибатли, Ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлигига дахлдор қилиб тарбиялашда фойдали бўлган маърифий шеърлар ва топишмоқлар ҳам киритилди.

¹² Каримов И.А. Юксак маънавият – энгилмас куч. – Т., «Маънавият», 2008. 58-бет.

ЙИЛ ҲИКМАТИ

Хушхабар

2011 йил 7 декабрь. Соат 17:45. Тошкентнинг кўксини, XXI асрни безаб турган «Ўзбекистон» халқаро анжуманлар саройи. Ҳурматли Президентимиз Ислам Каримов томонидан 2012 йил «**Мустаҳкам оила йили**» деб эълон қилинди.

Юртдошларимиз ҳар йили янги йилнинг номини орзиқиб кутишади. Халқимиз бу хушхабарни кўтаринки руҳ ва интиқ калб билан кутиб олди.

Президент ташаббусини мажлис аҳли бир неча минут, ўрнидан туриб олқишлашди. Тинимсиз. Чехралар нурланди. Ҳамма ўз оиласини, меҳрибонларини эслади. Қоникди. Бу ҳикматли хушхабар қишлоқ ва шаҳарларимизга етди. Инсониятга «Олам аҳли! Оилангизни асранг!» деган глобал маърифий даъват бўлиб таралди.

Юртдошларимиз бир-бирларини кўча-кўйларда, ишхоналарда, майдонларда, телефонда, СМСларда кутладилар. Бир-бирларига йўллаган янги йил табрикномаларида «*Ҳурматли! Сизни янги 2012 йил – «Мустаҳкам оила йили» билан кутлаймиз*», деб ёздилар меҳр билан.

Мана ўша миллий шодликдан парчалар: Хоразм. «Ўзим Тошкент вилоятиданман», дедилар 2011 йил 14 декабрь куни янгибозорлик ўқитувчи Дурдона опа Рамазанова. Хоразм вилоят «Маънавият ва маърифат маркази»да бўлган суҳбатимизда. «*Педагогика институтида ўқиётиб, хоразмлик йигит билан бир-биримизга кўнгли кўйиб, 1972 йили турмуш қурдик. Мен ҳам хоразмлик бўлиб кетдим.*

Болаларим ҳаммаси касб-корли, уй-жойли. Ўзига тинч. Тузилган кун, байрамларда биттаминизникида йиғиламиз. Мана беш йилдан бери Президентимизнинг Конституция кунига бағишланган маърузаларини бирга тинглаб, байрам концертини томоша қиламиз. Бу йил катта ўғлим Шерзодникида йиғилдик. Адаси, болаларим, келин, невараларим, жами 17 киши ўтирибмиз.

Муҳтарам Президентимиз янги йил номини айтадиган секундлар келайтир... Ҳаммамиз жим, вужудимиз қулоққа айланди. Ана, Юртбошимиз 2012 йилни «**Мустаҳкам оила йили**» деб эълон қилдилар. Ўшанда ўғлим Шерзод беихтиёр «*Раҳмат, отажон*», деб юборса бўладими, ўрнидан туриб? Ҳамма қарсақ чалиб юборди.

Кўзларимга ёш келди. Оиламизга қараб меҳрим товланиб кетди.

Гурунг қилиб ўтирдик. Дадаси билан 1972 йилда бўлган тўйимизни эсладик. Каталакдай ҳовлида уч овсин 10 йил қайнона-қайнотамиз билан сиқилишиб яшаганларимизни айтиб бердик. «*Мустаҳкам оила*» йили ўғлим кўчиб кирган янги уй-жойда бошланаётганидан севиндик. Бирга қувондик.

Они тортидди. Телевизорда байрам концертини томоша қилдик. Болаларим: «Ойи,жон, дуо қилинг», дейишди. Шу, дуо қиляпману, назарим-да янги уй-жойнинг пишиқ гиштли деворлари, файзли дастурхони, баҳаво айвони тилимга гап солгандек бўлди. «Илоийм оилаларимиз мана шу пишиқ гиштли иморатлардек мустаҳкам бўлғай», деди.

Юртимиз тинчлигига – минг шукур. Халқимиз фаровонлигига – минг шукур. Ватанимиз равнақига – минг шукур, деб дуо қилдим», деди.

Самарқанд. Эргаш Жуманбулбул бобомизнинг дўмбирасини тинглаб жўшган Кўшрабоддамиз (2011.29.12). Ўқитувчи – шоир Алибек Саноқуловдан мана бу сатрларни эшитдик:

*Ота-онанг сабогин ол, камолотга асос бўлғай,
Меҳрсизлик, аё дўстим, жаҳолатга асос бўлғай.
Бобоси бор, момоси бор уйда асло хато бўлмас,
Улар айтган ҳар ўғит бил, фароғатга асос бўлғай.
Пойдевор бўлса муҳаббат ҳамда қонуний асос,
Бу мустаҳкам оиланг чун қафолатга асос бўлғай.
Оила тинч ва мустаҳкам фаровон Ўзбекистонда,
Бу аҳиллик эй Алибек, саодатга асос бўлғай.*

Каранг. Бир зиёли ўз ихтиёри билан, қўлига қалам, қоғоз олиб, кундалик турмуш ташвишларидан вақт ажратиб, кофияю туроғини, вазнини қайта-қайта тузатиб, шеър ёзибди. Давраларда завқ билан ўқиб юрибди. Бу Ватан ҳаётидаги муҳим воқеага бир юртдошимиздаги дахлдорликнинг самимий ифодаси эмасми?

Ҳа. Ёши, жинси, тили, миллати, динидан катъий назар ҳар бир Ўзбекистонликнинг кўнгли икки қарра яйради. Ҳам янги йил, ҳам янги ҳикмат билан.

Ота-оналар – фарзанд, невараларнинг бахтидан мамнун. Бугунги кундан қайгулари йўқ, эртанги кундан кўнгиллари тўқ.

Ёшлар-чи?! Уларнинг кўпчилиги яқин ойларида ўзларининг куёв, келин, кейин эса ота-она бўлишларини эслаб, ширин энтиқиб қўйишди.

Қайси бир хонадондан фарзандининг биринчи маошидан қилинган ош хиди таралаётир. Оиланинг чиройи, чароғбони – онажонининг кўнгилида қайноналик орзулари қат-қат. Ҳар эслаганда лаблари беихтиёр табассумга ийиб кетаётир.

Янги йил ҳикматлари

Ҳар қайси йилга ном бериш мустақиллигимиз шарофати билан бошланган хайрли аънамага айланди. Президентимиз маърузасида бундан кўзда тутилган мақсад, моҳият очиб берилди. Мақсад икки қисмдан иборат.

Биринчиси – бутун халкимизнинг орзу ва интилишларини ифода этадиган, эртанги кунимиз равнакига хизмат қиладиган энг устувор йўналишни аниқ белгилаб олиш.

Иккинчиси – уни амалга ошириш учун бор куч ва имкониятларни сафарбар этиш.

Демак, 2012 йилнинг хар бир тонги бизга оила институтини янада мустаҳкамлаш, бу борада олиб борилаётган ишларни янги босқичга кўтаришни эслатиб туради. Чунки **«... оила соғлом экан – жамият мустаҳкам, жамият мустаҳкам экан – мамлакат барқарор».**

Ўзбекистон халки бир тирик организм. Хар бир оила унинг хужайраси. Хужайралари тўқис, соғлом, демак кучли, қудратли. Шунинг учун ёш оилаларни моддий ва маънавий қўллаб-қувватлаш учун нафакат ота-оналар, биринчи навбатда давлат ва жамиятимиз масъуллиги асослаб берилди.

Амалдаги конунчилик нормалари бугунги ва эртанги кун талаблари кўзи билан кўриб чиқилмоқда. Бу оилаларимизнинг конуний ҳимояси яна ҳам такомиллашади, дегани. Президентимиз бу масалага жамиятимизнинг эътиборини янада кучайтириш зарурлигини таъкидладилар. Гап сиз, кўшнилариңгиз, хар биримиз ҳақимизда кетаётир. Демак, караб турмасдан, амалдаги конун ҳужжатларига қандай ўзгартиш ва кўшимчалар киритилаётганига кизиқиб, таклифларимиз билан иштирок этишимиз керак. Бефарк бўлмаслигимиз керак.

Президент маърузасида бахтли турмуш, оила мустаҳкамлиги аввало нимага боғлиқлиги очиб берилди. Оила мустаҳкамлиги молу давлат, хусну савлат, мулку сарватга эмас, аввало келин-куёвнинг ўзларига боғлиқлиги таъкидланди. Аниқроғи, икки ёшнинг маънавий фазилатларига, оила, жамият олдидаги бурчларини канчалик англаб етишига боғлиқлиги айтилди.

Кўриниб турганидек, яна маънавият – хал килувчи омил. Оилалар мустаҳкамлигининг асосий шarti.

Оилангиз мустаҳкамми?

Халк кўшиқларидан бирида:

«Гули саясарга қаранг, сувга қараб қайрилади,

Бевафо ёрни кўринг, ўлмай туриб айрилади», деган сатрлар бор. Маъносини ўйлаб кўринг.

Бу минг йиллар давомида ўзбек оиласи мустаҳкамлигини белгилаб келган мезон эмасми? Ҳа. Бобо-буви, ота-оналаримизни ўлимдан бошка сабаб ажрата олмаган. Онда-сонда бепуштлик ажратган. Бирок, бунда ҳам урушиб ажралишмаган. Рози-ризалик билан, хурмат билан ажралишган. Бу хурмат бир умр сакланиб колган.

Ёри иккинчи жаҳон урушидан қайтмаган, бироқ, ёш бўлса-да, турмуш қилмай, якка ўтган табаррук момоларимизни кўрганмиз. Улар ўзлари ҳам билмаган ҳолда ўзбекча олийжаноб садокат намуналарини сўнги нафасларигача сақлаб, тарғиб қилиб ўтдилар. Улар садокатнинг тирик рамзи эдилар. Улар ёш-яланг, каттаю кичикнинг чуқур эҳтиромида эдилар.

Мустаҳкам оила. «Мустаҳкам» сўзининг маъносини ишончли, истеҳком билан ҳимояланган, барқарор, бақувват деган маъноларини биламиз. Ўзбекистон Миллий энциклопедиясида ёзилишича, бу сўз тор ва кенг маъноларда ишлатиларкан. Тор маънода – *пишиқ (емирувчи ташқи куч таъсирига чидамли, бардошли)*; кенг маънода – *ўзининг емирилишига, шаклининг ўзгартирилишига қаршилик қила олувчи*, деган маъноларни беради.

Мустаҳкамлик физик маънода – жисми ташкил қиладиган атомлар, молекулалар ва ионларнинг ўзаро таъсирлашув кучларига боғлиқ бўлади, дейилади¹³. Оила мустаҳкамлиги уни ташкил қиладиган, унда яшайдиган инсонлар, маҳалла, давлат ва жамоатчилик ташкилотларининг ижтимоий ҳамкорлигига боғлиқ. Қарангки, бу ижтимоий формулани аниқ фан – физика ҳам тасдиқлаб турибди.

Буни нимадан билса бўлади? Ҳар биримиз врач кўригидан ўтиб, соғлиғимизнинг қай даражада эканлигини билиб, касалнинг олдини ола борамиз. Оиланинг мустаҳкамлиги унинг «маънавий саломатлиги»га ҳам боғлиқ.

Ҳар бир оилада келишмовчилик, низо бўлиб туради. Олимлар уларни эр-хотин ўртасидаги низолар; қайнона-келин ўртасидаги низолар; қайнона-куёв ўртасидаги низолар; овсинлар ўртасидаги низолар; ота-оналар ва фарзандлар ўртасидаги низоларга бўлишади. Баъзи низолар бирлаштиради, баъзилари ажратар экан.

Бирлаштирувчи низоларга сабаб бўлган муаммоларнинг ечилишидан эр-хотин, бутун оила манфаатдор бўлади. Яъни баъзан низолар уйда тартиб-интизом, озодалик, оила бюджетини юритиш, саранжомлик, тежамкорликнинг бузилишидан, исрофгарчиликдан, бола тарбиясидаги камчиликлардан келиб чиқади. Бу низоларнинг ечилиши ана шу камчиликларни ҳал қиладди. Тартиб-интизом, озодалик тикланади, исрофгарчилик тўхтади, бола тарбияси изга тушади. Демак, бу низолар яхшиликка олиб келиб, оилани мустаҳкам қилиб, бирлаштиради.

Агарда низога олиб келган муаммонинг ечимидан бир томон ютиб, иккинчи томон ютқазса, сабаби ҳал этилса ҳам низоли вазият сақланиб қолаверади. Ажратувчи низога сабаб кўпинча учинчи одам(қайнона, қайнота, қайнсингил, овсин ва б.) бўлиши мумкин. Ажратувчи низолар оилада меҳрни сусайтиради. Ота-она ва фарзандлар орасини ҳам бузади.

¹³ Мустаҳкам. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. 6-жилд. 160-б.

Эр-хотин ўртасидаги ажратувчи низолар: жинсий номуносиблик, бефарзандлик, рашк бўлиши мумкин. Шунингдек, ота-оналар ва фарзандлар орасидаги низолар: дунёқарашдаги фарқларни ҳисобга олмаслик; ёшларнинг бўш вақт, дўст, касб танлашдаги мустақилликларини ҳисобга олмаслик; ичкиликбозлик, ахлоқсизлик; болаларнинг меҳнатсиз роҳатга ўрганиб қолиши; ўғил-қизнинг ўз фарзандлик бурчини унутиши; ота-онанинг педагогик маданияти пастлиги. Булар оиладан ҳаловатни ўғирлайди, совуқчилик туширади.

Кайнона билан келин ўртасидаги низоларга кизларда кайнона-келин муносабатларига олдиндан салбий муносабат шакллантирилгани; дунёқараш ва уй тутишлар орасидаги тафовут; келин ҳам, кайнона ҳам қайсарлик билан ўз гапини ўтказишга интилиши; кизларнинг келинликка тайёрланмаганлиги; кайнонанинг бетоқатлиги; келиндан камчилик кидиравериши; кайнона-келиннинг бола тарбиясидаги келишмовчиликлари; келиннинг ёши, қизиқиш, орзулари, иш ёки ўқишини ҳисобга олмаслик; кайнона худбинлиги; оилалардаги иқтисодий, моддий, ижтимоий, маданий савиялардаги тафовут сабаб бўлиши мумкин.

Оиламиз ана шундай емирувчи таъсирларга чидамли, бардошлими? Уларга қаршилик қила оладими? Жавобимиз коникарли бўлса, нур устига нур. Лекин барибир ушбу сабабларни билиб қўйсақ, уларнинг олдини олиш осон бўлади.

Ҳаёт абадийлиги

«Оила», дейилади Миллий Энциклопедиямизда, «никоҳга ёки туғишганликка асосланган кичик гуруҳ. Унинг аъзолари рўзғори бирлиги, ўзаро ёрдам ва маънавий масъулияти билан бир-бирига боғланган. Оиланинг энг муҳим ижтимоий вазифалари – инсон зотини давом эттиришдан, болаларни тарбиялашдан, оила аъзоларининг турмуш шароитини ва бўш вақтини самарали уюштиришдан иборат. Оилавий муносабатлар нисбатан мустақил ҳодиса саналса-да, жамиятдаги мавжуд ижтимоий, иқтисодий, мафкуравий муносабатлар билан белгиланади ва улар таъсирида ўзгариб боради. Шунга мувофиқ ҳар бир жамият ўзига мос оила типини, илмий муносабатларни ўрнатади»¹⁴.

Демак, оиланинг мустаҳкамлиги никоҳга ёки туғишганликка, рўзғорнинг бирлиги, ўзаро ёрдам ва юксак маънавий масъулиятга асосланган кичик, лекин аҳил гуруҳ. Уни бузувчи, шаклини ўзгартирувчи таъсирлар ҳам мавжуд. Унинг мустаҳкамлиги ана шу таъсирларга қарши тура олишига боғлиқ экан.

Президентимиз маърузаси оила тушунчасини янги маънолар билан бойитди. Яъни оила бу бир эшикдан кириб чикувчи одамлар жамоаси

¹⁴ Оила. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. 6-жилд. 469-б.

эмас. У ўзаро ишончга қурилган ҳаёт абадийлигининг рамзи, шарти. Бу эса оиланинг мақомини юксак маънавий даражага кўтарди.

Янги, ёш оилаларга ғамхўрлик ёғилиб туради маърузада. Бу уларга улкан масъулиятни ҳам эслатди. Чунки кечагача ўзини ўғил, киз, келин-куёв деб юрган икки ёш эртага «ота»га, «она»га айланадилар. Энди улар фақат ўзлари учун эмас, ўзлари дунёга келтирган жажжи «одамча» учун ҳам жавоб берадилар.

Фарзанд ёш ота-онасининг характерини, хулқларини ҳам ўзгартиради. Ёш оилаларга Президентимизнинг мана бу сўзлари уларнинг зиммасидаги улкан масъулиятни эслатиб туради: **«Онгли яшайдиган ҳар бир одам яхши англайдик, бу ёруғ оламда ҳаёт бор экан, оила бор. Оила бор экан, ҳаёт абадийлиги, бебаҳо неъмат бўлмиш фарзанд бор. Фарзанд бор экан, одамзод хамиша келажатини ўйлаб, эзгу орзу ва интилишлар билан яшайди».**

Ватан, фарзандлик ҳисси... У боланинг оилага, энг яқин кишилари – ота, она, буви, бува, ака-ука, опа-сингилларига муносабатидан бошланиб, кенгая, чуқурлаша боради. Оила уни кадрдон уйи билан, қондош ва жондошлари, кариндошлари, ватандошлари, Ўзбекистон билан боғлайди.

Оила ғоявий тарбия ўчоғи. Она тушунтирган миллий ғоя бутун оиланинг ғоясига айланади. Бу эса Юрт тинчлиги, Ватан равнақи, Халқ фаровонлиги, Комил инсон, Ижтимоий ҳамкорлик, Миллатлараро тотувлик, Динлараро бағрикенглик тамойилларимизни ҳар бир оиланинг ғоясига айлантириш, уларнинг рўёбига сафарбар қилишнинг энг яқин ва самарали йўлидир. Ана шунинг учун ҳам Президентимиз «Юксак маънавият – енгилмас куч»да бутун миллатнинг, жумладан, ота-оналарнинг бахтини ўйлаб шундай ёзадилар: **«Агарки биз бундай хатарларга қарши ўз вақтида қатъият ва изчиллик билан кураш олиб бормасак, турли зарарли оқимлар бизнинг юртимизга ҳам шиддат билан ёпирилиб кириши, ёшларимизни ўз гирдобига тортиб кетишини, оқибатда уларнинг ота-она, оила, эл-юрт олдидаги бурчи ва масъулиятини ўйламайдиган, фақат бир кунлик ҳаёт билан яшайдиган худписанд кимсаларга айланиб қолиши мумкинлигини тасаввур қилиш қийин эмас. Мана шу аччиқ ҳақиқатни юртимиздаги ҳар бир инсон, ҳар қайси ота-она, энг муҳими, ҳар қайси йигит-қиз чуқур англаб олишини истардим.**

Такрор айтишга тўғри келади – ота-оналар, устоз-мураббийлар бу масалада ҳушёрликни йўқотмаслигимиз, ёшлар тарбиясида асло бепарво бўлмаслигимиз зарур».

Аччиқ ҳақиқат. Чунки дори аччиқ бўлади. Жамиятни маънавий касалликдан сақловчи дори. Ана шу дорини ҳар биримиз ичиб, юртимиздаги ҳар бир инсон, ҳар қайси ота-она, энг муҳими, ҳар қайси йигит-қиз чуқур англаб олиши керак. Ана шунда ҳар бир оила, демак бутун жамият лоқайдлик, бепарволик дардидан даво топади. Маънавияти саломат, қудратли, мустаҳкам бўлади.

Нега бу масала кайта-кайта кўтарилмоқда? Чунки Ўзбекистонни дунёнинг энг ривожланган давлатлари каторига элтувчи равон рельс – мустаҳкам пойдеворга қурилди. У «Afrosiyob» тезлигидай слаётир. Ёшларимиз бу улуг ишга ўз хиссасини қўшиб, янада кучайтириши керак. Бунинг учун ҳар бир ота-она ўғил-кизига Афросиёб шиддатини сингдириши керак. Маррани юкори кўтариши керак. Ҳар бир оилада тарбия маррасининг юксак кўтарилиши миллатнинг рақобат қудратини янада оширади.

Мамлакатимизда оила манфаатларини муҳофаза қилишга қаратилган изчил сиёсат, инсон манфаатларини ўйлаб амалга оширилган Давлат дастурлари, «Оила кодекси» амалда. Оила фаровонлиги, тотувлиги, барқарорлиги йўлида амалга оширилаётган кўплаб тадбирлари самарасидан халқимиз баҳраманд.

«Мустаҳкам оила йили» оилаларимизни меҳр-муҳаббатга янада тўлдирди. Ҳар биримиз кечкурун хориб кириб борадиган оромгоҳимиз – оилаларимиздаги бахтиёрлик янада барқарор бўлиб, маънавий ришталар янада каттиқроқ боғланади.

Маҳалла – катта оила

Оилалар мустаҳкамлигини оширишда маҳалланинг ўрни ва таъсири бекиёс. Маҳалла – халқ виждони. Маҳалла – кичик мамлакат. Маҳалладошлар бир-бирининг етти пуштини билади. Бир бирини қўллайди, қувватлайди. Ҳеч ким маҳалладошини алдамайди.

Ҳозирги тезкор замонда 4-5 кишининг бир пиёла чой атрофида дилдан яйраб, суҳбат қуришга вақт топишининг ўзи бир неъмат. Маҳалладошлар эса бир умр бирга яшаб, бир бирларини йўқлаб, кун ора кўришиб, гурунглашиб туришади. Бир-бирларининг оила, рўзгорларидан хабардор. Шу боис маҳалладошларнинг кўнгиллари бир-бирларига боғланган. Узилмайди. Дунёнинг кўп минтақаларида бой берилган бу инсонийлик зийнати ўзбек маҳаллаларида бор. Яшайди.

Маҳалла яхши, ибратли оилаларни бошига кўтаради. «Фалончи аканинг ўғиллари фалон ишларни қилишибди, барака топсин», деган яхши ном билан «дув-дув гап бўлиш» жуда марокли. Билиб-билмай қилган хатолар ҳам баланд овоз билан, очик айтилади. Шунинг учун маҳаллада тўғрилиқ, ростлик, ошкоралиқ ҳукмрон. Маҳалла ўзини ўзи химоя қилади. Ёмонни тўхтатади, ночорни химоя қилади, камчилигини яшириб, яхшилигини оширади.

«Маҳалла нима дейди», деган ўй одамни кўп хатою балолардан саклайди. Ҳатто, ўғри ҳам бу ўйдан кўрқади. Маҳалладошининг деворидан ошмайди. Ўғирлик, ёмонлик тунда, ёки одамлар бир-бирларини танимайдиган жойларда урчийди. Бегоналар аҳил бўлмайди. Гандираклаб келаётган ширакайф одам маҳалласига қираётиб, «хушёр» бўлиб олади.

Кўчаларда машинасини «туртиб олган» йигитларнинг номерини дока билан ўрашганини, ёки ечиб кўйганини кўрамиз. Маҳалладагилар би-лишса, мулзам бўлади-да. Чунки маҳалла билса, «гап бўлади».

Мана шу эмасми, соғлом фуқаролик жамияти? Мана шундай эмасми, жамоатчилик назоратининг мукамал тарзи? Мана шу эмасми, маҳалла-нинг халқ виждони эканлигига юзлаб мисоллардан бири?!

Президентимиз маърузасида оилалар олдида турган **маънавий ва тарбиявий** вазифаларга алоҳида эътибор сезилиб туради. Маърузада биз яшаётган замон «**оғир**», «**мураккаб**» ва «**стахликали**» деган сўзлар билан сифатланди. Бу сўзлар ҳар бир ота-онадан огоҳликни, фарзандларини миллий ғоя руҳида тарбиялаш масъулиятини оширишни талаб қилмоқда.

Пичок, диск, ручкани «ёмон» дея оласизми? Йўқ. Уларнинг қандай ниятда қўлланилганига қараб яхши ё ёмон деймиз. Кўчадан ўтиб кетаётган ана у одам яхшими. Ёки ёмон одамми? Билмаймиз. Нега? Ўзидан сўрасангиз, «Мен ёмон одам эмасман», дейди. Унда бор нарсалар ҳамма одамда бор. Кўз, кош, тиш, тил, оёқ. Демак. Гап одамнинг жисмида эмас. Одам эмас, ундаги ният, фикр, ғоя яхши ёки ёмон бўлар экан. Зарарли, ёт ғоя. Эгасига ҳам, бошқаларга ҳам ёмонлик қилар экан. Нега унда бир одамни «яхши», бошқасини «ёмон», дейсиз?

Чунки у ўзи амал қилаётган ғояни яхши деб билади ва ўзини унга мос, деб ҳисоблайди. «Кўйлагингиз ранги нега сарик», десангиз, у «Йўқ. Кўйлагим оқ», дейди. Нега бир ранг икки хил кўринмоқда? Чунки унга сарикни «оқ», деб тушунтирилган. Демак, одамнинг яхши-ёмонлигига сабаб унинг кўзи. оёғи, бўйида эмас, ундаги «дастурул амали»да, тарби-ясида, маънавиятида экан.

Яхши одамга ёмон фикрни, ниятни ким солади? Хорижнинг айрим телеканаллари, интернет, ўғри, фохиша, диний экстремист. Улар ҳам эмас, улардаги ёмон ният, ғоя. Демак, одамни эмас, ёмон ғоянинг ёмон-лигини тарғиб қилиш керак. Шунинг учун биз «Фикрга қарши фикр, ғоя-га қарши ғоя, жаҳолатга қарши маърифат» билан курашамиз. Ҳозир дунё-да миллий ўзлик учун кураш кетаяпти. Гўё оқ ва қора кучлар олишмоқда. Оқ куч – ҳар бир халқнинг миллий ўзлигини тиклаб, ҳимоя қилаётир. Қора куч эса ҳамманинг ўзлигини бузиб, ўзига ўхшатиб, қора ранга ки-ритмоқчи.

Бизни ўзбеклигимиздан айирувчи ғояларга эшикларимиз маҳкам ёпик бўлиши керак. «Оммавий маданият» уйимизга, оиламизга кириб олса, уни ҳайдаб чиқариш амри маҳол бўлиб қолади. Шунинг учун ҳам бузук ғояларга қарши туришда, азалий кадриятларимизни асраб авай-лашда оила мустаҳкам кўрғон. 2012 йил ана шу кўрғонимиз саломатли-гини янада мустаҳкам қилаётир.

Президентимиз маърузасидан ҳар бир ота-она ўзига улуғ бир тарби-явий ўғит, вазифа олди. Бу ҳам бўлса, ўз мустақил фикрига эга, оқни ко-радан ажратишга, дунёнинг истаган нуктасида тенгдошлари билан бел-лашишга руҳи, кучи етадиган ёшларни тарбиялаш. Бу ишда ота-оналар

таълим муассасалари, педагог ва психологлар билан маслаҳатда, ҳамкор бўлмоқлари зарур бўлади. Яъни фарзанд шамолласа, врачга мурожаат қилганларидек, боласида бир қусурни сезса, мутахассисларга – педагог ва психологга мурожаат қилиб, маслаҳат олсалар, болаларининг маънавий саломатликларидан хотиржам бўладилар.

Мустақил юксалиш ҳеч қачон осон, хотиржам кечмаган. Президентимиз маърузаси барчамизни яна огохликка чорлади. Иродамизга куч берди. Ўзимиз танлаган, меваларини тераётган тўғри йўлимиздан ҳеч қачон қайтмаслигимизга, уз мурод мақсадимизга етишимиз учун ишончимизга ишонч қўшди. Бу буюк ишончни ҳар бир фарзанд онги ва қалбига жо қилиш ҳам мураббийлик, ҳам фарзандлик, ҳам фуқаролик бурчимиздир.

Шу йил чиқа бошлаган «Оила даврасида» газетаси ҳам «Мустаҳкам оила йили»нинг шарофати. Уни дўст тутсангиз, оила ҳақида энг зарур ва фойдали маълумотлар уйингизга оқиб келаверади. Оилангиз янада фаровон, аҳил ва албатта – мустаҳкам бўлади.

ОИЛА – МАСЪУЛИЯТ МАКОНИ

«Ўғилларим, набираларим ва яқинларимни уйлантирмоқ ташвишида келин изламоққа эътибор бердим. Бу ишни давлат юмушлари билан тенг кўрдим. Келин бўлмишнинг насл-насабини, етти пуштини суриштирдим. Хос одамлар орқали соғлиқ-саломатлигини, жисмонан камолотини аниқладим. Келин бўлмиш насли-насаби, одоб-ахлоқи, соғлом ва бақувватлиги билан барча қусурлардан холи бўлсагина эл-юртга катта тўй-томоша бериб, келин туширдим.

Ўғилларим, набираларим ва яқинларимга бирон томчи шароб ичиб, хотинларига яқинлашишни маън этдим. Зеро, шаробнинг таъсирида бунёдга келган фарзанд насл-насабининг бузилишига таъсир этгай, дебон шу покиза йўлни тутдим.¹⁵

Президентимиз Конституциямизнинг 19 йиллигига бағишланган маърузаларида ёш оилаларни ҳаётнинг турли тўфонларидан асраш, унинг мустаҳкам оёққа туриб олиши учун елкадош бўлиш, бу борада зарур кўмак, маслаҳат кўрсатишда маҳалланинг роли ва аҳамиятини ҳеч нарса билан қиёслаб бўлмаслигини алоҳида таъкидладилар. Бу ўта муҳим масала. Чунки дунёда оила институти хавф остида қолди.

Президентимиз маърузасида яна бир бор бизнинг мураккаб ва таҳликали замонда яшаётганимиз таъкидланди. Бундай шароитда «... биз маънавий ҳаётимизни юксалтиришда, жамиятимизда эзгу инсоний фазилатларни кенг қарор топтиришда, тобора кучайиб бораётган, бизнинг миллий табиатимиз, урф-одатларимизга мутлақо зид бўлган

¹⁵ Б.Аҳмедов, А.Аминов. Амир Темур ўғитлари. – Т.: "Ўзбекистон", 2007. 45 б. 39-б.

хар қандай зарарли таъсирлар, бузғунчи ғояларга қарши туришда, азалий қадриятларимизни асраб-авайлашда оилани мустаҳкам таъинч деб биламиз», деган дастурий фикр ўртага ташланди. Бу бежиз эмас.

Соғлом ва мустаҳкам оила, биринчи навбатда янги қурилаётган ёш оилалар масаласи. Бу – фарзандларимиз ўтган йили ёки кеча қурган, ёки эртага, 1 ой, 1 йил, 3 йилдан кейин қурадиган оилалар ҳақида ғамхўрлик.

Онда-сонда бўлса-да, ёш оилаларнинг бузилганини эшитиб, ачинамиз. Интернет, хориж телеканалларида «Сиз ва севгилингизнинг қайси буржда туғилганини СМС килинг, биз қурилажак оилангизнинг бахтини айтиб берамиз. Озгина тўлаб қўйсангиз бўлди», – деб жилмайиб, имлашади. Оила бахти мунажжим башоратлари билан ҳал бўлса, кошки эди. Бу тижоратчилар таклиф қилаётган эрмак. Уларга сизнинг бахтингиз эмас, тушум муҳим.

Нима қилмоқ керак?

Ўзбеклар «Онасини кўриб, кизини ол, Отасини кўриб, қизингни бер», дейди. «Эр-хотин – кўш хўкиз», дейди яна, аямай. Бу телемунажжимлар сўзларидек чиройли эмасдир. Лекин аччиқ ҳақиқат. Дўст сўзи.

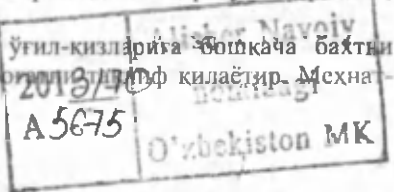
Лекин, нега айнан, кўш хўкиз? Нега «кўш ниҳол, «кўш юлдуз», «кўш одам», «кўш тор», «ширин жуфтлик», «фойдали тандем» эмас? Нега дағал, машаққатли ишни, меҳнатни эслатаверади бу ибора? Ўзбекнинг гўзал сўзлари кўпку. Нега оила, турмушга қолганда гўзал сўзларини аяйди ўзбек?! Чунки ўзбеклар севгини бир-бирининг кўзларига термулишни эмас, олдиндаги бир мақсадга тикилиш, интилишни маъқул кўришган. Аввал меҳнат, кейин роҳатни тушунишган бўлса ажаб эмас.

Оила бахтининг бир палласида бахт, иккинчисида – шу бахтга тенг меҳнат турарканда. Бобо-момоларимиз «кўш хўкиз» деганда ҳалолликни, оғир, узлуксиз, бир мақсадли ҳаёт йўлини бирга босиб ўтиб, олдинга интилиш шартини қўйишмаганмикин?

Ҳақиқий муҳаббат бу – икки ёшнинг бир-бирига эмас, балки олдинга, бир мақсадга қараб тикилишида, дейишади. Эр-хотин – бир мақсадга тикилган икки жуфт кўз. Бир рўзгорни обод қилаётган тўрт мадақдор кўл. Бирга урадиган икки юрак. Бир қозонга масаллик топиб, пишириб, ота-онага, фарзандларига, кейин ўзларига сузаётган икки ёр. Ана шундан бахтиёр.

Бир аравани тортиб кетаётган эр-хотин икки йўлдан кетишни ихтиёр этишса нима бўлади? Рўзгор юки биттасига қолади. Энди бу арава бахт манзилига етмайди. Ярим йўлда армон билан тўхтайтиди. Армон ортилган аравага айланади. Балки шунинг учун доно бобо-момоларимиз оилани тўй, дабдаба, нашъу-намо деб тушунтиришмаган. Севиб севилган икки инсоннинг ҳар кунлик меҳнати эвазига эришадиган ҳар кунлик роҳати, ҳар куни бахтли бўлиши, деган эканда.

«Оммавий маданият» ўзбекнинг ўғил-қизларига «Бошқача бахтни тикиштираётир. Ҳар кунлик роҳат-фароғатни тўлиқ қилаётир. Меҳнат-

дан кейин келадиган бахт, ҳаловатни эмас. Бу бахт реал оламда эмас, виртуал оламда бор. Ёки сиз бирор «юлдуз»нинг ҳалол, сифатли, самарали меҳнат, кашфиётни мадҳ этиб куйлаганини биласизми?!

«Оммавий маданият» – бузилган ният

Бойлик, қадду қомат, шаҳло кўзлару ширин сўзлар, эҳтиросли хўрсинишлар пойдеворига қурилган оила – омонат. Нега? Ёш оиланинг бойлиги кўпинча ота-оналар меҳнати маҳсули. Ҳозирги қадду қомат – 5-10 йиллик меҳмон. Шаҳло кўзлар жозибасини ҳам йиллар тортиб олишади. Ширин сўзлар, эҳтиросли хўрсинишлар тўйдан кейин сийрақлашаверади.

Бир ҳафтадан сўнг ота-она ёққан тўй ўчоғи совийди. Келин-куёв тўйнинг видеоси, альбомларини марок билан кўриб бўлишади. Совғалар қайта-қайта санокдан ўтади. Меҳмоннавозликлар тугайди. Энди муסיқани, рақсни тўхтатиб, рўзғор ўчоғини ёкиш керак. Унга ёш эр-хотин ўт қалаши керак. Қудалар ҳали синалмаган. Баъзилар «Ўтказиб кўйиш» учун бир ой қуданинг уйига эрталаб тансиқ таом етказиб туради. Боринг, бир ой ҳам ўтади. Таом солинган идишлар қамая бориб, тўхтайди. Борингки, пулдан ҳам қарашиб юборишар. Уч ой ҳам ўтар. Ана шунда ҳам икки ёр: «Етар. Энди бахтимизни ўзимиз қурамыз», деб енг шимармаса, кечаги ишқ романтикаси драмага айланади.

Ёш оилани боқишда қайси тараф кам ёрдам берса, «ёмон»га айлана боради. «Маникилар мана бунча қилворишган. Сизникилар-чи?!» деган гаплар илгари ичда эди. Энди ташқарига чикиб, айтила бошлайди.

Уй иссиқ, лекин оилада қиш бошланади. Оташ муҳаббатли, хумор кўзлар совуқ сигналлар бера бошлайди. Биринчи қор учқунлай бошлайди. (Бу қараш кейинчалик қаршисидаги ёр, маҳбуб, маҳбубани музлатади ҳали.) Ёр ҳам одам. Бу қараш ҳар кунни бошлаб беравергач, бир-бирдан бешиш бошланади. Отаникига аразлаб кетиб, музли нигоҳдан дам олиб, исиниб келади келин.

Ота-она опа-ака, аммаю хола, обрўли оғайнилардан иборат «қўшин»ни ййгади. Буни кўрган куёвнинг ота-онаси ҳам қараб турмайди. Қудаларни қаҳрли айбловлар рўйхати билан кутиб олади...

Хуллас, олти ой келин-куёвнинг муҳаббатини синаб беради. Улар қурган севги қасри мустаҳкаммиди? Ёки театр декорациясидаги суратмиди? Агар декорация бўлса, «Менга сўз бергансиз. Сизни бахтли қиламан, дегансиз. Қани ўша бахт? Сизни деб кимлардан кечмадим. Сиздан нима кўрдим ўзи? Э, боринг-е!», дейди келин. «Ўзингчи? Аданг нима қилди манга? Ўртоғим Шохруҳга қара. Қайнотаси олиб берган «Мерс»да юрибди, мазза қилиб. Ундан менинг нимама кам?», дейди куёв.

«Менчи», демайди. «Сенчи», дейди музлатиб. Бир-бирига: «Кел энди, кел энди», деб қуйлаб-ййғлаган икки ошиқ қўл етар масофада туришади. Лекин тобора узоклашиб кетаверишади. Сабаб – оилани масъулият, бурч эмас, хорижнинг «кўпик» сериаллари, эстрада «юлдуз»ларининг клиплардагидек ҳар қуни роҳат деб ташунганликларида.

Ўзбек оиласи – дунёдаги энг мустаҳкам оилалардан ҳисобланади. Ота-боболаримиз эр-хотиннинг ажралишига ўлимдан бошқа сабабни би-лишмаган. Баъзи ҳолларда бепуштлиқ сабаб бўлган ҳолларда ҳам яхши гап, муомала билан бир-бирларига йўл беришган. Кўнгил қорачилиқ бўлмаган.

Мустақиллик йилларида оилаларимизга ана шу меҳр, маънавият кайтди. Оила педагогикаси бўйича олиб борилган тадқиқотлар буни тас-диқламоқда. «Сўнгги йилларда оилани мустаҳкамлаш, тўлиқсиз, норасо оилалар сонини камайтириш борасидаги ишлар самараси ўлароқ, никоҳ бузилиши икки баробарга камайди. Агар 1000 нафар аҳоли сонига 1989 йилда бу кўрсаткич 1,5 коэффицентни ташкил қилган бўлса, ҳозирда 0,6 ни ташкил этади. Бу ҳамдўстлик мамлакатлари орасидаги энг яхши кўрсаткичдир»(Д.Холиков, 2012).

Бундай натижа нафақат ҳамдўстлик, балки дунё микёсида ҳам иб-ратли эканлиги кўриниб турибди. Хўш бу натижалар ўз-ўзидан келдими? (Ўз-ўзидан келадиган нима бор ўзи ҳаётда?!). Асло.

Дунёда

Янги 2012 йилнинг «Мустаҳкам оила йили» деб номланиши Ўзбе-кистоннинг инсониятга глобал маънавий даъвати бўлди. Инсонга инсо-нийлигини эслатиш, дунёда оила институтининг инқирозини тўхтатишни эслатиб урилган огоҳлик бонги бўлди. Ўзбекистон инсоният дардига дармон таклиф қилди. Дунёда етим болалар, қаровсиз ота-оналар, нотўлиқ, бахти кемтик оилалар бўлмасин, деди.

Ҳозир дунёнинг баъзи минтақаларида оила қурмай, зиммасига ҳеч қандай мажбурият олмай, ўзи учун яшаш урф бўлмоқда. Бу аввало оила институтининг давлат эътиборидан четда қолганлигининг асорати. Агар биз бу маънавий вабонинг олдини олмасак, эртага кириб келади. «Одам бир марта яшайди», оила бу – ташвиш. Одам кўнгилхушлиқ билан, ҳеч қандай мажбуриятсиз, ўзи учун яшаб қолиши керак, деган фалсафа ке-йинги пайтларда шахс эркинлиги сифатида тушунтирилиб, дунёга ёйил-моқда. Ғарб оилаларидаги ажримлар оқибати ахлокий тубанлашув ва го-мосексуализмнинг либераллашувига олиб келмоқда.

«Livejournal» интернет журналининг ёзишича, Россияда 1990 йилдан 2010 йилгача қурилган ҳар уч оиладан иккитаси бузилган. «Известия» газетаси «Ҳар 1000 оиланинг 800таси бузилмоқда», деб аюҳаннос сол-моқда. Статистика 1997-2000 йиллар орасида дунё бўйича энг кўп ажрим АҚШда қайд қилинганини маълум қилади. Педагог-психолог олимлар ғарб дунёсида оила институти барбод бўлаётганини эълон қилишмоқда. Бузилиш суръати даҳшатли.

Россияда «никоҳ»ларнинг янги-янги шакллари юзага келмоқда. Ма-салан, «Синовдаги оила»: Бунда эркак ва аёл никоҳдан ўтмай, бирга яшайди. Ўз туйғуларини «синовдан ўтказишади». «Муддатли оила»: Бу оила 1, 3, 6 ойлик шартнома асосида тузилади. Муддат тугагач, оила ту-

гайди. Ҳоҳлашса, янги «муддат»га шартнома тузишади. Ҳоҳлашмаса, йўқ. «Мехмонхона-оила»: Конуний никоҳдан ўтишади. Бирок, эр ва хотин алоҳида яшашади. Бирга рўзгор юритмайдилар. Эр-хотин муносабатларини амалга ошириш учун учрашиб турадилар. «Коммунал оила»: Бунда бир неча эркак ва аёллар бирга яшашади. Туғилган болалар, рўзгор, жинсий муносабатлар ҳам умумий бўлади. «Эркин оила»: бу – анъанавий оила. Бирок, бундай оилада эр ҳам, хотин ҳам бегоналар билан бемалол кўнгил хушликлар қилиши мумкин. Хуллас, оиладек муқаддас кўрғоннинг бузилиши – маънавий бузилишдан бошланиши аён бўлади.

Оила нега бузилади? Бу саволга East News агентлиги тўплаган жавобларга қараганда ажримларнинг 68%ига аёллар ташаббускор бўлишмоқда. (Катта шахарларда бу кўрсаткич 80%га етган). Ажримларнинг 42 фоизи эр-хотиннинг бир-бирини тушунмаслиги, тушунишни ҳам хоҳламаслиги туфайли содир бўлаётир. Ажримларнинг 31%ига эрининг ичкиликбозлигидан безган, 15%ига эса эрининг сурункали хиёнатидан чарчаган аёлларнинг аризалари асос бўлмоқда. Ажралиш осон, лекин кейин, қайта оила қуриш қийин экан. Сўровлар ажралганларнинг фақат 28%игина қайта турмуш қураётганлигини кўрсатган.

2010 йилнинг 20-22 декабрь кунлари Украинанинг Горшенин институти «Украинада ахлоқ» мавзусида телефон орқали сўровлар ўтказибди. Сўралганларнинг 20,3%и, яъни ҳар бир бешинчиси ажримга ижобий муносабатини билдирган(<http://uucys.ru/statistics/trem> 134).

«Оммавий маданият» кўнгилочар телеканаларни интим хизмат кўрсатиш бозорига айлантираётир. Интернет сайтлари, кабель телевидениелари «Буржларингизни СМС қилиб юборинг. Бахтингизни башорат қиламиз», деб ваъда қилмоқда.

Бировларнинг хатоларидан хулоса чиқариш энг яхши йўл, дейдилар. Дунёда содир бўлаётган ажримларнинг сабаблари нимада бўлаётир? Олимлар оилаларни:

- шошиб, ўйламасдан ёки «қисоб-китоб» билан турмуш қуриш;
- хиёнат;
- характер, қарашларнинг тўғри келмаслиги;
- оила қуришга психологик, амалий тайёр эмаслик, инфантилизм (25 ёшда ҳам боладек фикрлаш),
- турмуш масалаларида нўноқлик,
- севишганларнинг бир-биридан ҳафсаласи пир бўлиши;
- ичкиликбозлик

парчалаётганини аниқлашган. Президент маърузасида, «Мустаҳкам оила» давлат дастурида ана шундай сабабларнинг олдини олиш йўллари кўрсатиб берилди.

Бўлажак оилаларнинг мустаҳкамлигини ўйласак, бунинг учун оналарнинг педагогик билимларини ошириш зарурлигини кўрсатмоқда.

Зеро «Ўғил-қизларнинг феъли-хулки яхши ёки ёмон бўлса, унинг сабаб-чиси ота ва онадир»(Юсуф Хос Ҳожиб). «Мустаҳкам оила йили»нинг ҳар бир куни ота-оналарга ана шу имконият ва масъулиятни эслатиб туради.

2012 йил «Мустаҳкам оила йили»да ҳам миллий маънавий юксалиш ғояси яна устувор. Фарзандларимизнинг маънавий оламини юксалтириш, уларни миллий ва умуминсоний кадриятлар руҳида тарбиялаш масаласига энг долзарб вазифа деб қаралмоқда. Бу вазифани эса ҳар кайси оилага кўрсатилаётган катта эътибор ва ғамхўрлик, кўмак ва ёрдам белгиси ва тимсоли бўлмиш умумий харажатлар камрови **1 478,7 миллиард сўм ва 114,0 миллион долларни** ташкил этган ҳамда 87 та бандни ўз ичига олган Давлат дастурининг куйидаги саккиз йўналиши оркали бажариш белгилаб олинди:

1. *Бугунги кун талабларини ҳисобга олган ҳолда оила институтини ривожлантириш ва такомиллаштиришга қаратилган қонунчилик норматив-ҳуқуқий базани янада такомиллаштириш, бу масалага жамиятимиз эътиборини янада кучайтириш.*

2. *Ёш оилаларга эътибор ва ғамхўрликни кучайтириш, уларни ҳуқуқий ва ижтимоий ҳимоя қилишни таъминлаш, моддий ва маънавий жиҳатдан ёш оилаларни кенг қўламда қўллаб-қувватлаш, шу жумладан қулай ва шинам уй-жой билан таъминлаш, зарур имтиёз ва афзалликлар бериш.*

3. *Жамиятимиз ва кундалик ҳаётимизда маҳалла институтининг ролини янада кучайтириш ва мақомини ошириш, Мустаҳкам оила йили мақсад ва вазифаларини ҳаётга татбиқ этишда маҳалла ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариши органлари аҳамиятини, ёш оилаларни қўллаб-қувватлаш ҳамда шакллантиришда уларнинг таъсирини кучайтириш, ёш оилаларга зарур кўмак ва ёрдам бериш.*

4. *Оила, биринчи навбатда, эҳтиёжманд оилаларнинг муаммоларини ҳал этишда давлат ва жамият томонидан ғамхўрликни янада кучайтириш, уларга моддий ёрдам кўрсатиш ва фарзандларни тарбиялашда ижтимоий қўллаб-қувватлаш, муносиб ижтимоий-маиший шароитлар яратиш, бунда оилани мустаҳкамлашда асосий юкни ўз елкасига олган аёлларга алоҳида эътибор қаратиш.*

5. *«Соглом она – соглом фарзанд» тамойилига мувофиқ оила саломатлигини, оналик ва болаликни муҳофаза қилиш тизимини янада такомиллаштириш.*

6. *Жамиятимизнинг маънавий негизларини янада ривожлантириш, азалий миллий қадриятларни асраб-авайлаш ва мустаҳкамлаш, жамиятимизда юксак маънавий муҳитни кенг қарор топтириш, миллий менталитетимизга мутлақо ёт бўлган ва кучайиб бораётган турли хил зарарли таъсирларга қарши туришда оиланинг ўрни ва аҳамиятини ошириш.*

7. *Жисмонан соглом, маънавий етук ва ҳар томонлама ривожланган баркамол авлодни тарбиялашда оиланинг ролини кучайтириш ва шу мақсадда оила институтининг таълим ҳамда тарбия муассасалари би-*

лан ўзаро амалий ҳамжиҳалиги механизмини мустаҳкамлаш, уларнинг яқин ва самарали ҳамкорлигини таъминлаш.

8. «Мустаҳкам оила йили» Давлат дастури мақсад ва вазифалари ҳамда уни амалга оширишнинг бориши тўғрисида кенг ахборот-тушинтириш ишларини ташкил этиш.

Кўриб турганингиздек, ҳар бир йўналиш ўзгача бир маъно ва аҳамият касб этади. Уларнинг барчаси мамлакатимизда истиқомат қилиб турган ҳар бир оиланинг фаровонлиги, иқтисодий равнақи, ҳар бир оила аъзосининг жисмоний соғломлиги ва маънавий баркамоллиги – умуман, ҳар томонлама мустаҳкамлиги учун хизмат қилиши шубҳасиз. Фақат фуқароларимиз ҳуқуқий саводхонликка эга бўлиб, ана шу яратилган шарт-шароит ва имкониятлардан оқилона фойдаланиш йўлларини билсалар, бас.

Педагоглар одамнинг қандай шахс бўлиб етишуви ўртача 40% - муҳитга, 15% - ирсиятга ва 45% - тарбияга боғлиқ, дейдилар. Демак, XXI аср ёшларининг баркамоллиги ана шу омиллар нисбатига боғлиқ. Ирсиятни ўзгартириш қийин ва узок муддат талаб қилади. Лекин ҳар бир ўзбекистонлик йигит-қизимизнинг феъл-атворини, маънавиятини такомиллаштириш, зарарли қарашлардан ҳимоялашнинг 85% имконияти қўлимизда. Муҳит ва тарбияни педагоглаштириш, такомиллаштириш ўз қўлимизда, ўзимизга боғлиқ. «Тарбия қанча мукамал бўлса, миллатлар шунча бахтиёр бўлади» (К.А.Гельведий). Шунинг учун бўлса керак, Давлат дастурининг 25-бандида:

«492 минг нафарга яқин биринчи синф ўқувчиларини 12 номдаги ўқув анжомлари тўплами, шунингдек, уйда таълим оладиган 10,7 минг нафар имконияти чекланган болаларни ўқув анжомлари, шу жумладан, 512 та махсус доска ва 472 та мактаб партаси билан таъминлаш» (12 267,5 млн. сўм);

37-бандида:

«Қуйидагиларни назарда тутадиган «Ўзбекистонда узлуксиз инклюзив таълим» лойиҳасини амалга ошириш:

жисмоний имкониятлари чекланган фарзандлари бўлган оилаларни узлуксиз таълимга жалб этиш;

педагоглар, ота-оналар ва болалар учун семинар-тренингларни ўтказиш йўли билан инклюзив таълим бериш сифатини яхшилаш;

40 та синов тариқасидаги янги муассасаларни, жумладан 10 та мактабгача тарбия муассасалар, 18 та мактаб, 12 та академик лицей ва касб-ҳунар коллежларини компьютер техникаси, ўқув-методик материаллар, мебель ва бошқалар билан жиҳозлаш»;

60-бандида:

«ZiyoNET» тармогининг имкониятлари ва ахборот ресурсларидан республика олий ўқув юртлари, лицейлари, коллежлари, мактабларида фойдаланишини янада кенгайтириш чора-тадбирларини қуйидаги йўллар билан амалга ошириш:

миллий мустақиллик ғояси ва мафкураси, мамлакат тарихи мавзу-ларига бағишланган веб-ресурсларни янада кенгайтириш;

«ZiyoNET» тармоғи ресурсларини ахборотлар билан бойитиш» (2 230.0 млн. сўм);

61-бандида: «Қишлоқ жойларида яшайдиган ёшларимизни Интернет тармоғидан фойдаланишига ўргатиш учун бепул курслар ташкил этиш»(50.0 млн. сўм);

64-бандида:

«Мактабгача ёшдаги, кичик, ўрта ва катта мактаб ёшидаги болалар учун қуйидаги махсус рукнлар бўйича теледастурлар ва курсатувлар тайёрлаш:

энг жасжжи болажонларимиз учун билим тарқатувчи ва қизиқарли дастурлар яратиш;

соғлом турмуш тарзини шакллантиришига қаратилган жисмоний тарбия ва соғломлаштириш мавзусига бағишланган курсатувлар;

Ўзбекистоннинг бой тарихий мероси, ранг-баранг ҳайвонот ва наботот дунёси ҳақида телекурсатувлар тайёрлаш»;

66-бандида:

«Қуйидагилар:

замонавий технологиялардан самарали фойдаланиб, миллий ва оилавий кадриятларимизни мадҳ этувчи ўзбек халқ эртаклари, достонлари асосида болалар ва ёшлар учун 4 та бадиий ва 10 та мультимедия қўғам фильмлар яратиш;

ўзбек оилаларининг бой миллий анъаналарига бағишланган, айниқса, оилага бўлган садоқат, ота-онага ҳурмат ҳақида, шу жумладан атоқли санъат арбоблари (Ҳамид Олимжон ва Зулфия, Саид Аҳмад ва Саида Зуннунова ҳамда бошқаларнинг) ҳаёти ва ижоди мисолида 2 та миллий сериал ва 5 та ҳужжатли фильм ишлаб чиқариш;

болалар ва ўсмирлар учун камида 3 та миллий компьютер ўйинларини яратиш;

савияси паст «оммавий маданият»нинг, оила ва жамиятдаги ҳаддан ошишларнинг ноҳуш оқибатларини кўрастиб берувчи медиа-лойиҳалар ва мақолаларни тайёрлаш;

авлодларнинг узвийлиги, ота-оналар билан болаларнинг ўзаро муносабатлари, ўзбек оилаларининг соғлом анъаналари ва урф-одатларини сақлаб қолишига бағишланган театрлар постановкаларининг репертуарларини яратиш бўйича чора-тадбирларни амалга ошириш» (5000.0 млн. сўм) кўзда тутилган.

Бунинг учун ҳамма шароит муҳайё. Бу маърузада ҳам алоҳида қайд этилди. Яъни Конституциямиз ўзида миллий истиқлол ғоясини ва умум-башарий кадриятларни мужассам этиб, миллий анъаналаримизни, она тилимизни тиклади. Инсоннинг маънавий камол топиши, ҳар томонлама ривожланиши учун зарур шароит яратди.

Ўзбекистонда комил инсонларни етиштирувчи тизим яратилди. Бунинг ширин-шакар мевалари ватанпарвар фарзандларимизнинг илм, спорт, санъат, технологиялардаги ғалабаларида кўришга ўрганиб қолдик. «Мустақкам оила йили» ҳар биримизни ана шу имконият ва шароитлардан кўпроқ, самаралироқ фойдаланишга чорламоқда.

АЁЛ

Аёл портретини педагогик мўйкаламда чизсак, унда эркакларда кам учрайдиган ҳамдардлик, дилсўзлик, меҳрибонлик, бировнинг ғамини ўзиникидек ҳис қила олиш, ҳалимлик, ширинсўзлик фазилатлари етакчилик қилишини кўрамиз.

Аёл маънавияти – миллат фахри. Бунинг боиси нимада? Ҳар биримизда икки азиз кишининг намунаси, хислати мужассам. Бизнинг шақлимиз, шамойилимизда ҳам ўша икки азиз мужассам. Булар она ва отадир. Гўдак шахсияти асосан 3 ёшгача шаклланиши исботланган. Бола 3 ёшгача кимнинг муттасил қарамоғида бўлади? Онанинг. Демак, она ўзи билиб, билмаган ҳолда миллатнинг янги авлодларини яратади. «Оналар бир парча гўштдин барқамол одам қилур» деган машҳур ғазални эсланг-а. Ана шунинг учун ҳам улар ағиздирлар.

«Маълумки, ўзбек халқи азалдан ўзининг болажонлиги, оилапарварлиги билан ажралиб туради. Албатта, фарзандга меҳр қўйиш, уларнинг қорнини тўқ, устини бут қилиш ўз йўли билан, лекин болаларимизни ёшлик чоғидан бошлаб миллий тарбия, ахлоқ-одоб, юксак маънавият асосида вояга етказиш биз учун доимо долзарб аҳамият касб этиб келган. Бу масалага эътибор бермаслик нафақат айрим ота-оналар, балки бутун жамият учун жуда қимматга тушини ҳам кўпгина ҳаётий мисолларда кўриш мумкин», дейди Президентимиз Ислам Каримов.

Она – биринчи тарбиячи. Экканингни ўрасан, дейдилар. Дарҳақиқат, шудгор ўз ҳолига ташлаб қўйилса, ўт-ўландан бошқа нарса унмайди. Бола онги, маънавияти ҳам унга яхшилик уруғлари махсус экиб, махсус парвариш қилинмас экан, ёмон сифатлари ота-онани ранжитаверади. Иза қилдираверади. Чунки ёввойи ўт-ўланлар каби ёмон сифатлар ҳам парваришга муҳтож эмас. Дарҳақиқат, фазилат эккан ота-она ўғил-қизидан фазилат ўради. Бахтли, хотиржам яшайди. Эътиборсиз ота-она хижолат, пушаймон ўради. Қай бири мақбул? Ўзбек оналарининг миллий тарбияси тажрибаси биринчисига амал, иккинчисини инкор қилади.

Ҳа. Ҳар биримизга «нима яхши», «нима ёмон»лигини аввало онамиз ўргатган. Шунинг учун ҳам «Бола лой – она кулол» дейди халқимиз. Бу ҳақиқат умуминсоний даражада эътироф этилган. Буюк чех педагоги Ян Амос Коменский бундан 300 йил олдин «Оналар мактаби» китобида, швейцариялик педагог И.Г.Песталоцци 1903 йилда «Оналар учун китоб»ида, рус педагоги К.Д. Ушинский «Она тили», Алий Назиймо

«Таълим банот»да, Абдурауф Фитрат «Оила» китобларида оналар тарбиясини мадҳ қилганлари бежиз эмас.

Аёл меҳри, меҳрибонлиги туғма эмас, тарбиянинг – онанинг машаккатли, кундалик тарбияси маҳсули демак. Бувиларимиз меҳрибон бўлмасалар эди, оналаримиз бунчалар мунис, меҳрибон бўлмас эдилар. Ҳозирги, оналаримиздаги меҳр, меҳрибонлик кизларимизга – XXI асрнинг ўзбек оналарига ўтади. Она тарбияси – ўғитни ибрат, ўргатишни намуна билан мустаҳкамлагани учун ҳам таъсирли.

Шундай деймизу, бунинг қандай содир бўлаётганини сезмаймиз. Келинг шу кўзга кўринмас, лекин ҳар куни, ҳар соат, ҳар дақиқада, ҳар бир оилада кечаётган оналар тарбиясига бир назар ташлайлик. Мақсадимиз – ўзбек аёлини бунчалар мунис, меҳрибон, дилсўз, гиргиттон, ватанпарвар, меҳрпарвар қилаётган миллий тарбия синоатларини кузатиш бўлсин.

Аёл, она – кеча она тарбиясини олган муниса киз. Қиз туғилган оилада ота-она, кавму қариндош, айниқса қудаларнинг шодлиги ўзгача бўлади. «Қиз бола дадасига меҳрибон бўлади» деган сўзлардан сархушлик ҳукмрон. Беихтиёр шоирнинг киз узатган ота-она номидан айтган ушбу сатрлари ёдга тушади:

Ота: Ушбу кунда чехралар бахт бирла кулган отамиз,
Яхшиларнинг ўғлига қайнота бўлган отамиз
Отадан ўғил колар деб, кизларни ранжитиб,
Қиз узатганда кўзи ёшларга тўлган отамиз.
Жон қизим, жоним қизим, жонимга дармоним қизим,
Отасининг эркасию, энди меҳмоним қизим.

Она: Совчиларга «Қудалар кутсин», десам, ҳеч кўнмади,
«Укаларин ўйнатиб юрсин», десам, ҳеч кўнмади,
«Онасининг хизматин қилсин», десам, ҳеч кўнмади,
«Ота-она меҳридан тўйсин», десам, ҳеч кўнмади.
Жон қизим, жоним қизим, жонимга дармоним қизим,
Онасининг эркасию, энди меҳмоним қизим.

Ота: Оталик пандим эшит, қилма фаромуш ҳеч қачон,
Энди сенга икки ота, икки она меҳрибон.
Қайнотангни «Ота» де, қайнангни «Онажон»,
Рози бўлса шавҳаринг, мен розиман икки жаҳон.
Жон қизим, жоним қизим, жонимган дармоним қизим,
Отасининг эркасию, энди меҳмоним қизим...

Она: Ўтмади бир кун хали, ўрнинг билинди, кизгинам,
Дамлади чойни онанг, қадринг билинди, кизгинам.
Йиғлади танҳо ўзи, меҳринг билинди, кизгинам,
Йиғлама, қўй, розиман, бахтли бўл энди, кизгинам.
Жон қизим, жоним қизим, жонимга дармоним қизим,
Онасининг эркасию, энди меҳмоним қизим...

Мурғаккина жон – кизалок кўзларини очди... Ҳали очилмаган, ҳеч нарсани кўрмаган кўзлар. Бу кўзлар очилиб, ўзига тикилган бахтиёр кўзларга тушди. Кизалок ҳали бунчалар меҳр билан ўзига интизор тикилиб турган ким, бу гўзал чеҳра, кўзлар кимники эканлигини ҳали билмайди. Чунки бу сўзларни у ҳали эшитмаган. Балки бу сўз инглизча «мазе», балки ўзбекча «ойи», балки «модар», арабча «мут», балки «муттер», ҳиндча «амма», хитойча «му» бўлар. Буни унга онаси, акаси, бувиси кейинроқ ўргатишади. Қайси тилда бўлишидан қатъий назар миллий тарбия ОНА сўзи айтилган, эшитилган лаҳзадан бошланади. «ОНА» сўзи гўдакни ўша халқ, ўна миллатнинг фарзандига айлантиради. Ана шунинг учун ҳам дунёда тилга ОНА сўзи қўшилиб **Она тили** дейлади.

Боланинг тили чиқа бошлади. У кимдан нусха олади? Онасининг тилидан. Ишонмасангиз кузатинг. Қайси шевалигидан қатъий назар киз боланинг овозини ҳам, тилини, шевасини ҳам онасидан олганлигини кўраверасиз. Бунинг сабаби илохий эмас, дунёвий, ҳаётий, бошқача қилиб айтганда – ижтимоий.

Одам зотига хос яхши-ёмон фазилатлар сўз, тушунча орқали айтилади, ёзилади. Кўзлар эса одамлардаги фазилатларни кўради. Автобуска чиқишга юки билан қийналиб турган аёлга ёрдамлашаётган йигитни **кўрганда** ҳаёлингиздан нима кечади? «Барака топсин, **зап яхши** йигит экан» деймиз. Ўша кекса аёлга жой бермай, «биноларни кузатиб» кетаётган бошқа бир кизил юзли йигитга кўзингиз тушди. Хойнаҳой ёкимсиз фикрдан ҳаяжонда турасиз. Демак, нима яхшию, нима ёмон саволларига жавоблар ҳам сўзда, тилда, она тилда бор. Ана шу сўзларни англантишнинг аввалида ОНА туради. Дастлаб Она сўзлар маъносини тушунтириб, бизни **ўқитади, тарбиялайди.** Демак, она – ҳар бир ўзбекистонликдаги маънавият пойдеворининг асосчиси.

Агар маънавиятимизда кемтикликлар бўлса, бунга сабаб, катта бўла борганимиз сари оналаримиз ўғитларидан узоклашганимизда, ўзбошимчалигимизда, бизни ўраб олган айрим кишиларга хос ношойиста қилик, бузук фикрларнинг зарарли таъсирига қарши тура олмаганлигимизда.

Оналар миллий давлатчилигимизни, маънавиятимизни, мафкурамизни тиклашга миллий бирликни мустаҳкамлашга ёрдам бера оладилар. Бунга онанинг оиладаги ўрни, мавқеи мисол. Ишдан келгач, аёлини кўрмаса, отанинг болаларига берадиган биринчи саволи қандай бўлади? Топдингиз! – «Ойинг қани?» – дейди. Опа, ака, ука кўчадан кириб, «Ойим қанилар» дейди. Болаликда отамизга ботиниб айта олмаган гап, сирларни кимга айтаемиз? Онамизга. Она ўзини боласига кўприк, балоғардон қилади, отамизнинг қаттиқ гап, талабини бизга беозор етказди. Мақолларга мурожаат қилайлик: «Онанинг кўнгли болада, боланинг кўнгли – далада», «Бола ҳам она дейди, она ҳам она дейди», «Онанинг яхшилигини бемор бўлсанг биларсан».

«Мустаҳкам оила» йили жамики оталар, ака-укалар, ўғлонларни ҳар

куни, ҳамма жойда кўчада, транспорт, бозор, маҳаллада миллат оналари – Аёлларни алоҳида иззатлашга даъват қилаётир. Зеро аёлларимиз бир ҳурматимизни ўн ҳурмат билан қайтаришади. Бундан ҳаётимиз янада гўзал бўлади. Ахир энг арзон ва энг қиммат неъмат бу – хушмуомалалик эмасми?

Афсуски, айрим цивилизациялашган мамлакатларда аёл фақат жисмоний гўзаллик манбаи сифатида кўрилмоқда. Чет эл реклама, фильмларини бир эсланг. Буни аёлни Инсон сифатида улуғлаш деб бўладими? Асло. Ҳа, аёл гўзал. Лекин унга томоша буюми, тижорат воситаси сифатида эмас, Инсон сифатида қараш, эъозлашнинг олий намунаси ҳозир фақат бизда, Ўзбекистонда бор. Тўғри, бизда ҳам аёл сиймоси рекламаларда учрайди. Лекин бизда аёлнинг Инсонлиги, ибоси, ҳаёси, маънавий гўзаллиги яққол кўриниб туради.

Оналар олдида масъулиятли вазифалар турибди. Бу ҳам бўлса, фарзандларимизни биздан кўра билимли, кучли, доно қилиб тарбияламоқдир. Аёл – миллат онаси, ватанпарварлик тарбиячиси. Ҳозирги мураккаб маънавий янгилашишда оналар нафақат рўзгор, балки миллат даражасида тафаккур қилиб, буни ўғил-қизларга сингдириши лозим бўлади.

Оила – бахт маскани

Одам кўпинча борининг кадрига етмайди. Нолийди, шукрни унутиб қўяди. Бахтни, аҳилликни, бирдамликни ўзи яратиши кераклигини ҳам. Худди меҳр доим уни унутиб туриши керакдай. Ўзбек доимо бировга, айниқса, оиласига меҳр берган, эвазига меҳр кўрган. Айрим мамлакатларда – бунинг акси. Оила тушунчаси йўқолиб, иши миллионлаб одамлар орасида Робинзон Крузодек яшаяпти. У ҳеч кимга, ҳеч ким унга керак эмас. Шўролар пойтахти, қиш фасли эди. Кўп каватли уйлар орасидаги скамейкаларга териб қўйилган қотиб қолган мурдаларни кўрганмиз. Болалари ташлаб кетган айрим кекса ота-оналар қаровсизликдан квартираларда ўлиб қолар эди.

Ўзбекистон Қаҳрамони Озод Шарофидиновнинг сўзи ибратли: «Оила инсоннинг ҳамма сиру синоатларини ўзида мужассамлаган олтин сандик, уни бахт фабрикаси деб атаса ҳам бўлади. Ва хусусан, инсоннинг қайғу-аламлари, дарду ҳасратлари, кўз ёшлари ҳам оиладан бошланади. Шунинг учун ҳам оилани куёвни ҳам, келинни ҳам инсон қилиб тарбиялайдиган бетимсол мактаб ҳисоблайман. Унинг китобларини тинимсиз ўқиш, сабоқларидан ибрат олиш нақадар мароқли. Дунёнинг баъзи мамлакатларида одамлар жамиятнинг манавий-ахлоқий жиҳатдан емирилиб бораётганлигини кузатиб турибмиз¹⁶».

Ҳозирги ўзбек адабиётида оила, ота-бола муносабатлари мавзусида яхши асарлар бор. Ёзувчи Хайриддин Султоннинг «Граждан мудофааси», «Пластинка» номли ҳикояларини топиб ўқинг. Ўзбек оталарининг ҳеч

¹⁶ «Оила» журнали, 2005, №1, 3-бет.

кимга гапирмайдиган, факат ўзи билан юриб, ўзи билан бирга кетадиган гоҳ ушалладиган, гоҳида ушалмайдиган орзу-ўйларишни билиб оласиз.

Бахтли оила сирини нимада?

Нью-Йоркдаги ички оилавий муносабатлар иши бўйича судда ўн бир йил ишлаган Бесси Хамбургернинг айтишича, қўрилган мингта ишдан эрақнинг уйдан чиқиб кетишига ягона сабаб хотининишг хархашаси экан. «Бостон пост» газетасининг ёзишига қараганда, бирор аёл ўзининг оилавий бахтига қабр қазир экан, аста-секин уни чуқурлаштириб бораверади.

Оилавий ҳаётингизни бахтли сақламоқчи экансиз, биринчи қондани қаттиқ тутинг:

Хархаша қилманг, хархашанинг асло хожаги йўқ!!!

Леланд Фостер Вуд шундай деган эди: «Муваффақиятли никоҳ – мос кишини топиш лаёқатидан анча устивор; шу билан бирга бу ўзи ҳам айнан шундай одам бўлиш қобилияти демакдир».

Оилавий ҳаётингизни бахтли сақламоқчи экансиз, иккинчи қондани маҳкам тутинг:

Ўз умр йўлдошингизни танқид қилманг.

Никоҳ муваффақиятсизликларининг энг асосий сабабларидан бири бу – танқид, бир тийинга қиммат, юракни зада қиладиган танқид ҳисобланади.

Бир-бирингизга чин юракдан ўзингизнинг мишпатдорчилигингизни билдириб туринг.

Қўп ҳолларда оилавий келишмовчиликлар негизида арзимайдиган нарсалар ётади. Совуққонлик қанчадан қанча ажралиб кетишига сабабчи бўлган.

Бир-бирингизга иложини борича мўъжазгина эътиборга молик белгилар кўрсатинг.

Агар ёш келинлар ўз эрларига худди бошқалар билан муносабатда бўлганидек хушмуомала бўлишганида турмуш бошқача кечарди! Ҳар қандай эрақ урушқоқ хотиндан безор бўлиб қочади. Қўполлик ҳам худди рақ шиши каби меҳр-мухаббатни кемириб кетаверади. Ҳар биримиз жуда яхши биламизки, биз ўз яқин кишиларимизга нисбатан бегона кишиларга хушмуомала муносабатда бўламиз. Фақат оиламиз аъзолари, яъни бизга энг яқин ва қадрдон одамларнигина арзимас сабаблар учун ҳақорат қилишга ҳаддимиз сифади.

Сертақаллуф, сермулозамат бўлинг. (figr.uz сайтидан олинди)

Юқоридагиларга қўшимча сифатида яна шуни айтиш мумкинки, бир-бирини тушуниб яшаш, жаҳолатга қарши жаҳл билан эмас ақл билан қурашиш, ҳар бир киши ўз қилган қилмишига иқрор бўлиб, уни тўғрилашга ҳаракат қилиши, имкон даражасида ўтган ёмонликларини унутиб, яхши амалларни эслаб туриш, турмуш ўртоғининг ота-онаси, ака-ука ва опа сингиллари ҳамда бошқа яқинлари ҳақида ёмон фикрлар

билдиришдан кўроқ бўлиш, аксинча улар ҳақида ижобий фикрларни билдириб туриш ҳам бахтли оиланинг асосий омиллари бўлиб хизмат қилади. Мустаҳкам оиланинг сирли асосларини ҳамisha кидириб, топиб уларга амал қилиб яшаш ҳам оилани мустаҳкамлайди.

МИЛЛИЙ ТАРБИЯ – ОИЛА МУСТАҲКАМЛИГИНИНГ АСОСИ

Тарбия жараёни шахснинг муайян мақсад асосида ижтимоий ҳаётга тайёрловчи тарихий-ижтимоий тажрибага суянган ҳолда олиб боровчи фаолият жараёнидир. Тарбия хусусида таникли ўзбек педагоги Абдулла Авлоний шундай дейди: «**Ал ҳосил тарбия бизлар учун ё ҳаёт, ё мамот, ё нажот, ё ҳалокат, ё саодат, ё фалокат масаласидир**». Ушбу фикрлардан хулоса чиқарсак, шахс тарбияси хусусий эмас, балки ижтимоий миллий илмдир. Зеро, ҳар бир халқнинг тараккий этиши, давлатларнинг қудратли бўлиши авлодлар тарбиясига кўп жиҳатдан боғлиқ.

Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни, «Қадрлар тайёрлаш миллий дастури» ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг қатор асар ва нутқларида, чунончи, «Баркамол авлод – Ўзбекистон таракқиётининг пойдевори», «Ўзбекистон XXI асрга интилоқда», «Юксак маънавият – енгилмас куч» номли асарларида мустақил республикада ижтимоий тарбияни йўлга қўйиш мақсади ва вазифалари, таълим ва тарбия бирлиги масалалари белгилаб берилган.

Тарбия – шахсни мақсадга мувофиқ такомиллаштириш учун уюштирилган педагогик жараён бўлиб, тарбияланувчининг шахсига мунтазам ва тизимли таъсир этиш имконини беради.

Тарбия – шахсда муайян жисмоний, рухий, ахлоқий, маънавий сифатларни шакллантиришга қаратилган амалий педагогик жараён; инсоннинг жамиятда яшаши учун зарур бўлган ҳиссиётларга эга бўлишини таъминлаш йўлида қўриладиган чора-тадбирлар йиғиндиси.

Демак, **тарбия** ижтимоий ҳодиса бўлиб, инсоннинг шахс бўлиб шаклланишини таъминлайдиган энг қадимий ва абадий маънавий ишдир.

Тарбияни самарали йўлга қўйиш учун унинг ҳаракатлантирувчи кучини – тарбия жараёнининг манбасини яхши билиш ва ҳисобга олиш муҳимдир. Тарбия жараёнида ички ва ташқи қарама-қаршиликлар мавжуд бўлиб, у бевосита тарбияланганлик даражасига боғлиқ бўлади. Тарбияда ўқувчиларнинг тарбияланганлик даражасини ҳам ҳисобга олиш керак бўлади.

Тарбия жараёнида унинг мақсади, шакли, воситалари, шахснинг ўзини-ўзи тарбиялаш ва қайта тарбиялаш жиҳатлари муҳим ўрин тутади.

Тарбия мазмуни ижтимоий тузум буюртмаси асосида белгиланиб, унинг амалга ошиши учун маълум шарт-шароитларнинг мавжудлиги талаб этилади.

Одам боласи пок, ахлокан баркамол бўлиш учун тенг имконият билан туғилади. Бирок ота-оналарнинг фарзанд тарбияси тўғрисидаги билим, ҳафсала ва масъулиятлари турлича. Шу сабабли айрим ота-оналар фарзандларини ўзлари, эл-юртимиз, давлатимиз кутаётганидек тарбиялаб, вояга етказа олмаганларидан аччиқ пушаймонда бўлиш ўрнига турли бахоналар билан бошқа айбдорларни кидиришга ҳаракат қиладилар.

Тарбия нима? Тарбия – фазилат ўргатишдир. Бола тарбиясида у яшаб турган шароит, муҳит, кишиларнинг роли катта бўлиши билан бир қаторда, асосий ўринда оила, таълим муассасасининг шароити ғоят муҳим аҳамиятга эга. Таълим ва тарбияни ўргатишдан мақсад ҳам, натижа ҳам аниқ бўлиши керак. Ота-она фарзандига истаган пайтда, хоҳлаган моддий нарсасини олиб бериши мумкин экану, аммо маънавий бахтини олиб бериши қийин экан.

Таълим-тарбия соҳасида инсоният, шу жумладан, улуғ аждодларимиз яратган билимлар мужассамлаштирилса, комил инсон сифатлари, асосан, эзгу ният, хур фикрлик, эзгу сўз, хушмуомалалилик, эзгу иш, эзгу фаолиятдан иборатлигини кўрамыз.

Тарбия масаласида оиланинг муҳим маънавий, маданий хусусиятларидан бири – унинг миллийлигидир. Шу туфайли у ўзида муайян миллий маънавият, миллий тарбия маданиятини у ёки бу даражада акс эттиради. Ўзбек оилаларида миллийлик ва тарбияга муносабатлар тадқиқотларнинг натижаларига кўра тўрт гуруҳга бўлинади. Булар:

1. Бола тарбиясига қадимийчасига ёки авторитар ёндашув.
2. Либерал-кўнгилчан ёндашув.
3. Миллий-замонавий, демократик ёндашув.
4. Маргинал ёндашув (бошқа миллий маданият асосида тарбиялаш)лардан иборатдир.

Ота-онанинг оиласида фарзандлар тарбияси билан мақсадли, тизимли шуғулланаётганини ёки эътиборсизлиги шундай ҳолатларга олиб келишлигини сезиш қийин эмас. Ота-она обрўсини, аслида, уларнинг фарзанди шахси билан қизиқиши, ўсиб бораётган эҳтиёжларини ўрганиб, бошқариб, қондириб бориши оширади. Ҳаётда ота-онанинг тарбиячи сифатидаги обрўсини туширувчи сабаблар қуйидагилардир:

Ота-она ўзини, асосан, фарзандининг боқувчиси сифатида англаб, тарбиячи эканини чуқур англамаслиги;

Оилаларда учровчи ахлоқсиз турмуш тарзи;

Ота-онанинг болаларига айтган сўзлари, панд-насихатлари ва амалдаги хатти-ҳаракатлари орасидаги тафовут;

Ота-онанинг фарзандига қилган хизматини миннат қилавериши, улар билан асосан, буйруқ, ҳукм тарзида муомала қилиши;

Ота-онанинг фарзандлари ҳаёти, қизиқишларига эътиборсизлиги,

уларга вақт ва диққат ажратмасликлари, оила юмушларига меъёрида жалб қилмаслиги (ўсмирлар ўзларига нисбатан бепарқликдан каттик изтироб чекадилар, у ота-она ва ўсмир орасига совуқчилик туширади);

Фарзандлари билан муомала ва бошқа муносабатларда уларнинг ёш хусусиятларидан келиб чиқмаслик кабилар.

Ота-она фарзандининг ёш хусусиятлари (айниқса ўсмирлик, ёшлик даврлар)ни билмаслиги туфайли уларни ота-онадан (кўпчилик ҳолларда отадан) маънан ва қалбан узоқлашувига олиб келадиган сабабларнинг айримлари куйидагилардир:

ота-она ўзини фарзанди учун доимо шахсий намуна эканини англамаслиги;

ота-она, оила аъзолари орасида фарзанд олдида қўйиладиган тарбиявий талабларда яқдилликнинг етишмаслиги;

ўқувчи фарзандининг кундалик ҳаётидаги режасизлик, тартибсизлик, аниқ мақсадга йўналтирилмаганлик;

рағбатлантириш ва жазолашда тарбиявий мақсад устиворлигини англамаслик;

миллий кадриятларга ҳурмат ҳиссини шакллантиришда изчилликнинг етишмаслиги;

болани тан жазоси билан кўрқитиш;

ота-онанинг фарзандлар кўз ўнгида тез-тез жанжаллашиб туриши; ошқора ичкиликбозлик қилиниши;

беҳаё сўзлар, қарғишлар, сўқинишлар; ўз фарзандини ҳеч шубҳасиз «энг яхши» деб ҳисоблаш;

болаларни хаддан зиёд «замонавий мода»ларда ясантиришга хирс қўйиш;

фарзандига ваъда бериб бажармаслик;

мактаб билан таълим-тарбиявий ҳамкорликдан ўзини четга олиш;

ўқувчи болаларини ўз аждодлари, шажаралари билан таништирмаслик ва бошқалар.

Ёшларимиз тарбиясини турли ниқобдаги нуқсонлар, мафқуравий таҳдид, хатарлардан асраш учун оила ва таълим муассасаларида миллий тарбия жараёнини ташкил этишнинг педагогик хусусиятларини ва уни фаол маънавий ҳимоя омилига айланишида ота-оналар, педагогларнинг бу борадаги билим, кўникма ва малакаларини узлуксиз такомиллаштириш давр талабидир.

«Ўқувчининг миллий роли» тушунчаси миллий тарбияни таҳлил қилиш учун социологик калит вазифасини ўтайди. Чунки бу тушунчанинг кўпқирралилиги миллий-замонавий ҳаёт жабҳаларини, миллий тарбия йўналишларини илғаб олиш имконини беради. Миллий тарбия тизимини «миллий роль» тушунчаси орқали ўрганиш ҳар бир ўзбек ўғил-қизини илк ёшларидан «яхши бола», «яхши ака, ука, сингил, опа», «яхши жиян, тоға, бўла», «яхши меҳмон, мезбон», «яхши дуст», «одобли бола» каби «унвонли» муносабатга тайёрлаш механизми очиб

беради. Кенг маънода эса ўқувчининг миллий ролини ўзлаштириши – ўз ичига миллий фазилатларни, миллий ахлоқ меъёрларини сингдириши, миллий ҳаётга тайёргарлик жараёнларини ҳам жамлайди.

Умуман олганда, миллий тарбия тизими оилалар мустаҳкамлигида энг муҳим аҳамиятга эга воситадир. Тарбия фақат оиладагина берилмайди. Шу маънода тарбия учун нафақат оила, балки мактаб ва маҳалалар ҳам масъулиятлидирлар. Чунки тарбиянинг натижаси бутун миллатнинг тақдири билан боғлиқ масалалар.

Ўтган асрнинг атоқли ўзбек педагогларидан бири Абдурауф Фитрат ҳам ўзининг «Оила ёки оилани бошқариш тартиблари» асарида шундай деб ёзади: *«Миллат тақдири мана шу миллат вакиллари яшаган оиланинг ҳолатига боғлиқдир... Қаерда оила муносабати кучли интизомга таянса, мамлакат ва миллат ҳам шунча кучли ва тартибли бўлади»*¹⁷. Дарҳақиқат, биз бунинг исботини бугун ўз ҳаётимизда кўриб турибмиз. Давлатимиз томонидан ҳам айнан шундай мезон асосида иш олиб борилмоқда. Зеро, Юртбошимиз тўғри таъкидлаганларидек, *«...ҳам жисмоний, ҳам маънавий жиҳатдан етук, ўз мустақил фикрига эга, оқни қорадан ажратишга, тараққий топган давлатлардаги тенгдошлари билан беллашишга қодир бўлган баркамол авлодни тарбиялаш, уларнинг соғлигини асраш, ҳаётга йўллашда оиланинг ўрнини ҳеч нарса билан баҳолаб бўлмастлигини биз юксак қадрлаймиз»*¹⁸.

Ота-оналарнинг бола тарбияси учун масъулиятини оширишда нималарга эътибор қаратиши зарур?

Ёши 40 ва ундан юқори ота-оналарнинг фарзандлари ёш, ўспирин бўлиб, ўзлари фаолиятининг энг кизғин даврида бўлишади. Шу сабабли, уларнинг бола тарбиясига ажратаётган вақтлари ҳам камая бормоқда. Бунинг қатор бошқа сабаблари ҳам бор. Жумладан, бу даврда аксарият ота-оналар ўзлари алоҳида – бобо ва бувиларидан ажралиб яшайдилар. Иш, хизмат ташвишлари ҳам уларнинг бола тарбиясига ажратишлари керак бўлган вақтларини қисқартирмоқда. Муаммонинг субъектив сабаблари ҳам бор: 40-50 ёшда эр-хотинда оиладан озгина дам олиш, «ўзи учун яшаб олиш» даври бошланади. Натижада ота, она оиладан ташқарида дам олишга интила бошлайди. Бу ҳам ёш ва ота-она орасидаги тарбиявий муносабатларнинг, мулоқатларнинг камайишига олиб келиб, оиланинг тарбиявий таъсирини сусайтиради.

Тахлиллар шуни кўрсатдики, болаларнинг ёши орта боргани сари уларнинг ота-оналар билан мулоқот вақти қисқара боради. Масалан, 4-7

¹⁷ Абдурауф Фитрат. Оила. – Т.: "Маънавият", 1998, 8-бет.

¹⁸ Бизнинг йўлимиз – демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва модернизация жараёнларини изчил давом эттириш йўлидир. Президент Ислам Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 19 йиллигига бағишланган тапталани маросимдаги маърузасидан. "Ўзбекистон овози" 2011 йил 9 декабрь.

ёшли болалар ота-оналари билан бирга меҳмонга, дам олишга боришлари кўп, 12-16 ёшли ёшларда эса бу жуда кам учрайди.

Ёзи таътил кунлари болаларнинг бўи вақтини сермазмун ва фойдали ўтказиш учун ҳар бир оилада ота-оналар болаларнинг бир кунлик, ёки бир ҳафталик кун тартибини режалаштиришига ўрнатили, яъни болаларни эркин ҳолатда уларнинг ўзларига «Қани айтчи ўғлим, қизим бу ҳафтани қандай ўтказмоқчисизлар»- деган мурожаат билан уларнинг ўзлари мустақил кунлик режимида тузилиши, улар белгиланган режими биргаликда кўриб чиқиш, маъқул бўлган жойларини қўллаб-қувватлаш, баъзиларини шароитини ҳисобга олган ҳолда таҳрир қилишида жуда ваазминлик билан педагогик тўғри ёндашиш лозим.

Жамиятда содир бўладиган қонунбузарликлар ва ёшларнинг ҳар хил оқимларга киришининг асосий сабабини билиш муҳим вазифа

Хўш, нима туфайли жамиятда қонунбузарликлар ва ёшларнинг ҳар хил оқимларга кириши содир бўлмоқда? Маҳалла, оилалардаги тарбиявий камчиликлар туфайли.

2000 йил 6 сентябр куни Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Террорчи гуруҳлар таркибига адашиб кириб қолган Ўзбекистон фуқароларини жиний жавобгарликдан озод этиш тўғрисидаги» фармони эълон қилинди. Президентимиз Ўзбекистонга қўшни бўлган давлатлар ҳудудидаги террорчи гуруҳлар таркибига адашиб кириб қолган, ватанига, ота-онаси бағрига қайтиб, тинч ҳаёт кечиришни ният қилган фуқароларимизга яна бир бор имконият бериш, уларни беҳуда қурбон бўлишига йўл қўймаслик мақсадида, инсонпарварлик туйғу ва интилишларидан келиб чиқиб ҳамда кўпчилик фуқароларимизнинг хоҳиш-истакларини инобатга олган ҳолда ушбу фармонга имзо чекдилар.

Демак, ота-онанинг бола тарбиясида шахсан намуна кўрсатишлари, бир-бирларини ҳурмат қилишлари, бир-бирларига кўмаклашишлари ва гамхўрлик қилишлари, меҳрибонлик ҳамда хушфўялик билан муомалада бўлишлари билан бирга бугун ўта муҳим вазифа – фарзандларини миллий ғоямизга садоқатли, мустақилликни мустаҳкамлашнинг онгли, фаол фидойилари этиб тарбиялаш вазифасини юклайди. Агар болалар оилада нафақат ахлоқ-одобни, балки ота-онанинг ғоявий қарашлари, хатти-ҳаракатларини муносабатларини ҳам ўз кўзлари билан кўрсалар, катта бўлганларида уларнинг ўзлари ҳам худди шундай эътиқодли бўлишга одатланадилар.

Оилада оналарга тарбиячи сифатида доим катта эътибор берилади? Бунинг сабаби нимада?

Онанинг оиладаги муҳим тарбиячи сифатидаги ўрнини ва ролини файласуфлар, маърифатчилар, йирик ижодкорлар алоҳида таъкидлаб

ўтишган. Уларнинг куйида келтирилган ҳикматли иборалари фикримизнинг далилидир:

Тартиб-интизомнинг энг зўр мактаби – оила (С.Смайилс).

Миллатнинг келажаги оналар кўлидадир.(О.Бальзак.).

Бизга яхши оналарни беринглар, биз яхши одам бўлиб етишамиз.
(Жань Поль.)

Она қалби ҳикматларга тўла катта мактабдир. (Ўзбек мақоли).

ОНАЖОНИМ, БЎЛ САЛОМАТ

Қаро туннинг навбати бор,
Нури офтоб ҳам омонат.
Куёшдан зўр меҳри тайёр,
Онажоним, бўл саломат.

Дардим олиб, беришга жон,
Рози бўлмас ҳеч бир инсон.
Сен розисан! Бўлма қурбон!
Онажоним, бўл саломат!

Ўзни эмас, бизни ўйлар,
Майин, ширин сўзни сўйлар.
Қилса, дейди катта тўйлар,
Онажоним бўл саломат.

Ўзга мандан қилса ҳам ор.
Мен онамга, у менга зор.
Муҳаммадига мадақкор,
Онажоним, бўл саломат.

«Тарбияни ким қилур?», «Қайда қилинур?» деган саволга биринчи жавоб: – уй тарбияси. Бу она вазифасидир. Иккинчи мактаб ва мадраса тарбияси. «Бу ота, муаллим, мударрис ва ҳукумат вазифасидир». (А.Авлоний).

Бирок, кейинги пайтда вояга етмаган ёшлар, қолаверса, аёлларимиз орасида жиноятчилик, ҳуқуқбузарлик, гиёҳвандлик моддаларини тарқатиш билан боғлиқ жиноятчилик ҳолатлари учраб турибди. Олиб борилган кузатувларимиз оилаларнинг гоёвий тарбиявий имкониятларини такомиллаштириш маҳаллага оид маънавий-маърифий сиёсатдаги энг муҳим вазифалардан бири эканлигини кўрсатмоқда.

Бола тарбияси фақат ота-она учунгина эмас, жамият учун ҳам катта аҳамиятга эга. Фарзанд тарбиясида меҳрибонлик, яхши фазилатларни шакллантиришга интилиш, талабчанлик, баъзан асосли каттиққўллик билан бирга олиб борилса, ахлокий тарбияда етарли самарага эришилади.

Зеро, «Ота-оналар ўз фарзандларини вояга етгунларига қадар боқиш ва тарбиялашга мажбурдирлар.

Давлат ва жамият етим болаларни ва ота-оналарининг васийлигидан маҳрум бўлган болаларни боқиш, тарбиялаш ва ўқитишни таъминлайди, болаларга бағишланган хайрия фаолиятларни рағбатлантиради»¹⁹ – дейилади Ўзбекистон Республикаси бош Қомусининг 64-моддасида.

Тарбияда отанинг роли қандай бўлиши керак?

Таҳлилларимиз фарзанд тарбиясида оталарнинг роли сусайиб бораётганлигини кўрсатди. Бу айниқса оилада ғоявий тарбия учун нақадар муҳим. Отанинг роли фарзанд тарбиясида жуда катта. У эркак бўлгани учунгина эмас, балки у оила бошлиғи сифатида ҳам оиланинг иктисодий таъминоти билан бирга тарбиясига ҳам тўла жавобгардир.

Бугунги оталар нафақат ўз вақтлари учун, балки фарзандларнинг бўш вақтлари учун ҳам масъулмиз.

Оилада ғоявий тарбияни ташкил қилиш ва бошқаришда отанинг роли ўта муҳим. Ушбу муаммога Ўзбекистон халқ шоири Хуршид Даврон ўз фикрини шундай билдирган эди: «Миллий ғоя ва идеални белгилайдиган бош омил умумий миллий тарбиядир. Фақат ана шу нарса ягона ғоя ва идеални шакллантиради, уни парваришлаб, тараққий эттиради. Миллий тарбия икки омил – аввал оила (ота-она тарбияси), сўнгра мактаб муҳитида шаклланмоғи лозим».²⁰

Ёзги таътил кунлари болаларнинг бўш вақтини сермазмун ва фойдали ўтказиш учун ҳар бир оилада ота-оналар болаларнинг бир кунлик, ёки бир ҳафталик кун тартибини режалаштиришга ўргатиш, яъни болаларни эркин ҳолатда уларнинг ўзларига «Қани айтчи ўғлим, қизим бу ҳафтани қандай ўтказмоқчисизлар» – деган мурожаат билан уларнинг ўзлари мустақил кунлик режимларини тузишини, улар белгилаган режимни биргаликда кўриб чиқиш, маъқул бўлган жойларини қўллаб-қувватлаш, баъзиларини шароитни ҳисобга олган ҳолда таҳрир қилишда жуда вазминлик, психологик тўғри ёндашиш лозим.

Ушбу фикрни тушунтириш учун турли ибратли мисоллардан фойдаланиш мумкин. Бундай ибратли оилалар жуда кўп. Фақат уларни кидириб, топиб, тажрибаларини тўплаб бориш керак.

Ота-онанинг ўз фарзанди килаётган яхши фикр ва ғояларини қўллаб-қувватлаши жуда яхши. Аввало оилада тарбия кўраётган болада келгусида доимо янги фикрларни ривожлантиришга, унинг ўзи бошлаган яхши ғояларнинг ота-она томонидан қўллаб-қувватланаётганидан ўз устида ишлашга янада чуқур масъулиятни оширади.

Бундан ташқари болаларнинг ўспиринлик даврини ҳисобга олган

¹⁹ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: «Ўзбекистон», 2003 йил.

²⁰ Х. Даврон. Алломишнинг уйғониши. / Тафаккур, 1994 йил 1-сон, 17-бет.

холда ота-она уни бу даврга хос бўлган ёт ғояларга берилишидан асраши лозим. Ўспиринлик давридаги турли хил алдамчи хиссиётларга берилмасликка ҳам ёрдам беради.

Нега ота-оналар кўпинча ўсмир фарзандлари билан тил ғоша олмаётганликларидан қолшади?

Ўсмирликни педагоглар болаликдан қатталиққа «ўтиш даври» деб атайдилар. Бу ёшда уларда интизомнинг, ўқишга қизиқишнинг сусайиши, характерида дағаллик пайдо бўлиши кузатилади. Тез жахли чиқади. Ота-онанинг гапларига илгари сўзсиз қўшилган бўлса, энди танқид қилади.

Бировлардаги камчиликларни бўрттириб кўрсатади. Ўспиринлик – «ота-онам кўп нарсаларни билмайди» дейдиган давр. Бу давр – орзулар даври. Сирдош дўст, идеал суҳбатдош кидириш даври.²¹

Ўсмирнинг шахсий эҳтиёж, манфаатларида жиддий ўзгариш рўй беради. Усмирда ўзининг жисмоний ва психик «Мен»ига қизиқиши ортади. Л.С.Виготский фикрига кўра «эгоцентриқ доминанта» этакчи бўлиб қолади.

Ўсмир энди ўзининг ёш бола эмаслигини таъкидлайди, ўзини қатта одам сифатида ҳис эта бошлайди, қатталардек бўлишга интилади. Аммо унинг бундай интилишлари ота-оналар, тарбиячилар, ўқитувчилар, бегоналарнинг қаршилигига учрайди. Бундай қаршилиқ очик қатъий, масҳаромуз ёки яширин бўлиши мумкин. Ўсмирнинг «етуклигини» «вақт жиҳатдан ортга суриш»га интилиш кузатилади. Бу эса муносабатларда кескинликни келтириб чиқаради. Ўсмир ўзининг «мен»ини исботлаш учун ўжарлик билан қутилмаган ишларни қилади, акс ҳолда унга ҳеч ким кулоқ солмаслигини билади. Ёшни қутилмаган, тақиқланган ишларга берилувчанлиги ҳам шу билан изоҳланади. Ичкиликбозлик ва ғиёҳвандликка эрта берилиш, жинсий алоқаларни ёшлиқдан бошлаш, хулқда кескинликнинг пайдо бўлиши айнан ўсмирнинг ўзини кўрсатишга бўлган интилишдан далолат бўлиши мумкин.

Ота-онанинг талаблари ёки уларнинг хавотирлари баъзи ўсмирларни тўхтата олмайди. Улар энди кўрсатмаларга эътибор беришмайди, «бўйсунмишни хохламайди» (Ж.Ж.Руссо). Унинг хулқида ота-онасига нисбатан ялғича муносабат пайдо бўлади, яъни «Агар ота-онам мени ҳозирги аҳволимда қабул қилмаса, мен ҳам уларни қабул қилмайман», деган ақидани миясига синдириб олади. Ота-оналарнинг панд-насихатлари унинг учун салбий маъно касб этиб, асабини кўзгайверади. Муносабатлардаги бу қалтис ҳолатда кўпгина ота-оналар фарзандларини эгоизмда айблайдилар. Шунинг учун ўсмирнинг оиласидан узоқлашувига ўзининг ёлғизлиқни қолганлиги ва атрофдагилар уни қатта сифатида қабул қилмаганлиги сабаб бўлиши мумкин.

Оқибатда ўсмир ўз маънавияти, қизиқишлари, баҳоси, интилишлари

²¹ М.Қуронов Оталар китоби. – Т.: «O'zbekiston», 2006 42–49-бетлар.

рини тушунадиган ҳамфикр дўстлар кидиради. Улар учун «ўзиники» бўлиб қолишга ҳаракат қилади ва уларнинг орасида ўсишни хоҳлайди. Шундай қилиб, у ўз оиласидан узоқлашиб, ўзи учун маъқул бўлган гуруҳга қўшилади ва «мустақилликка» эришади. Бу гуруҳ қандай бўлиши, нималарга интилиши номаълум. Шунинг учун ўсмир ёшидаги фарзанд тарбияси ота-оналардан педагогик билимларни талаб қилади.

Таълим муассасаси-маҳалла-оила ҳамкорлигини ташкил қилишда ўқитувчилар учун тавсиялар:

– Ота-онага таъсир ўтказмоқчи бўлсангиз уларнинг болаларини яхши кўринг. Болани ота-онаси олдида уришманг. Ютук ва камчилликларини таҳлил қилинг. Оилага бола (ўқувчи) орқали таъсир қилинг.

– Ота-она Сизда нафақат ўз фарзандига, балки бутун синф жамоасига муҳаббатни кўрсин.

– Ҳар бир оиланинг маънавий муҳитини ўрганинг. Ижобий ютуқларни умумлаштира боринг.

– Шундай қилингки, ҳар бир ота-она ўз фарзандлари тарбиясида сиз билан сирдош бўлсин.

– Ота-оналарга ўзларини қандай тутишлари фарзанд тарбияси учун фойдали бўлиши, боланинг оиладаги ўрни, мавқен қандай бўлиши маъқуллиги тўғрисида самимий, дўстона маслаҳатлар бера боринг.

– Шунини яхши билингки, синф раҳбари бола тарбияси манфаатларидан келиб чиқиб ота-оналарга ижтимоий талаблар қўйиш ҳуқуқига эга. Бу талаблар педагогик тавсиялар шаклида ифодаланади.

– Оилаларда бўлиш керак: Ҳар бир ота-она билан учрашув олдиндан режалаштирилиши лозим. Бирок расмий, «текшириш» бўлмаслиги керак.

– Ота-оналар мажлисини нуқул хулқи, ўқиши ёмон ўқувчилар, уларнинг ота-оналари муҳокамасига айлантириб юборманг.

– Мажлисларда фақат ўзлаштириш ва тарбия борасидаги мониторинглар билан эмас, ота-оналар учун ижтимоий, тарбиявий мавзуларда суҳбатлар ўтказинг.

– Ота-оналарнинг Сиз билан педагогик сирдош, самимий суҳбатдош бўлишига эришинг. Токи улар Сизга айтган тарбиявий муаммоларни тўғри тушуна олишингиздан ва гаплари ерда қолмаслигидан кўнгиллари тўқ бўлсин.

МУСТАҲКАМ ОИЛАНИНГ МИЛЛИЙ ҒОЯМИЗ РЎЎБИДАГИ ЎРНИ

Юртимиздаги ҳар бир инсон учун Ватан тушунчаси, аввало, оиладан бошланади. Шу боис оила ва мафкура тушунчалари чамбарчас боғлиқдир. Оиланинг жамиятдаги ўрни, тарбиявий ва ахлоқий аҳамияти, кадр-кимматини англаб етмасдан, оилага миллат манфаати нуқтан назаридан ёндашмасдан туриб, халқчил мафкура ярата олмаймиз²².

Ислом Каримов

Оила ва миллий ғоя

Миллий мафкурамизнинг асосий ғоялари оилаларимизни мустаҳкам қилади. Демак, ҳар бир оила миллий ғоямизни бизнинг ғоя, деб маҳкам тутишни ўз анъанасига айлантириши керак. Зеро ҳар бир хонадон, оилада тинчлик бўлса, маҳалла, Юрт тинч бўлади. Ҳар бир оила равнакидан Ватан равнаки ошади. Ҳар бир оила фаровон бўлса, халқимиз фаровон. Ҳар бир оила комил фарзанд тарбияласа, Ўзбекистон комил инсонлар юртига айланади. Оила, қўшнилари билан ҳамкорлиги жамиятдаги ижтимоий ҳамкорликка куч беради. Оила фарзандларига миллатлараро тотувликни, динлараро бағрикенгликни сингдирса, жамиятда бу фазилатлар мукамал бўлади.

Маърузадан ёшларимизни ахлоқсизлик, четдан кириб келаётган ҳар хил зарарли таъсирлардан, «оммавий маданият» ниқоби остидаги таҳдид ва хатарлардан асрашга даъват руҳи уфуриб туради.

«Табийки, «оммавий маданият» деган ниқоб остида ахлоқий бузуқлик ва зўравонлик, индивидуализм, эгоцентризм ғояларини тарқатиш, керак бўлса, шунинг ҳисобидан бойлик орттириш, бошқа халқларнинг неча минг йиллик анъана ва қадриятлари, турмуш тарзининг маънавий негизларига беписандлик, уларни қўпришга қаратилган хатарли таҳдидлар одамни ташвишга солмай қўймайди», – деб огоҳлантирди бизни «Юксак маънавият – энгилмас куч» китоби.

Асримизнинг ана шу балосига балоғардон ҳам аввало оила. Зеро, маърузада топиб айтилганидек, ҳам жисмоний, ҳам маънавий жиҳатдан етук, ўз мустақил фикрига эга, окна қорадан ажратишга, тараққий топган даялатлардаги тенгдошлари билан беллашишга қодир бўлган баркамол авлодни тарбиялаш, уларнинг соғлиғини асраш, ҳаётга йўллашда оиланинг ўрнини ҳеч нарса билан баҳолаб бўлмайди. Ана шунинг учун ҳам оилаларнинг болалар боғчалари, мактаб, лицей, коллеж, институт, университетлар билан ҳамкорлигини янада кучайтириш давлат дастурида муҳим аҳамият касб этди.

²² Каримов И.А. Озод ва обод Ватан. эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. – Т.: "Ўзбекистон" нашриёти, 2000. 8-том, 502-503-бетлар.

«Оммавий маданият» ғарбона карашлар, андозалар ва оммавий маданият намуналарини мунтазам равишда дунё халқлари турмуш тарзи, онгига, улар ҳаётининг барча жабҳаларига «экспорт» қилишга интилоқда. «Оммавий маданият»ни истеъмол қилганлар бузуклик, зуравонлик, индивидуализм, эгоцентризм, маънавий негизларга беписандлик каби бизга хос бўлмаган маънавий касалликларга чалинади.

Баъзан «Оммавий маданият бўлса, бу ҳаммабоп, яхши нарса эканда», - деб тушунганлар ҳам йўқ эмас. Аслида бу ном ҳам атайлаб, асл ният ва мазмунни никоблаш мақсадида шундай қўйилган. Бу ном остида лудомания, манипуляция, креолизация, «ақли назорат қилиш», «мияни ювиш», нейролингвистик программлаштириш (дастурлаштириш), медицина вирус каби таҳдидлар пайдо бўлмоқда. Булар ёшларимизнинг оила ҳақидаги миллий тасаввурларига ҳам хуруж қилаётир. Ўзбекона мақсад, ниятларини ўзгартмоқчи. Эгаллаб олиб, назорат қилмоқчи, бошқармоқчи. Оилаларни бузадиган вирусларни киритаётир. Бизга ота-боболаримиз «яхши» деб ўргатган нарсаларни – ёмон демоқда. Ота-боболаримиз «ёмон» деб ўргатган нарсаларни – яхши, демоқда.

Мана уларнинг «таклифлари»: муҳаббат бу – секс; меҳнат бу – бизнес; бировга яхшилик қилиш бу – ресурсларни мақсадсиз сарфлаш; ҳаё, андиша булар – имкониятни бой бериш; ота-она ўтати – эскилик сарқити. Бу «таклиф»лар ёш оилаларни қуритувчи вирус сепилган сунъий гуллар дастаси эмасми? Бу гулдастани хидлаган йигит-қиз бобо-момоларига ўхшамайди. Ўзгаларга ўхшаб ўйлайди. Ўзгалардек яшайди. Ўзгалардек тум тутади.

Оила барча халқларнинг азалий кадриятлари маскани. Ундаги кадриятлар қанча кенг қўлланса, миллат шунча соғлом, самимий, фарон, дўст бўларкан. Бунга руҳияти, анъаналари бизга ўхшаш япон халқи яратган «япон мўъжизаси» яққол мисол. Бу мўъжиза сирларидан бири, хамиртурушини оиладан олишиди. Япон турмуш тарзи, миллий тарбияси, патернализм, оиладаги илиқлик, самимият, ғамхўрлик ва масъулият ишлаб-чиқариш муносабатларга кўчирилди. Қашшок Япония дунёнинг энг юксак ривожланган мамлакатига айланди. Хуллас, ўзликка, оилавий кадриятларни улуғлаб эришилган юксалиш бутун дунёни «Япон мўъжизаси» ҳақида сўзлатиб қўйди.

Бошқача қилиб айтганда, японлар ўзбекларнинг «Бирлашган – ўзар, бирлашмаган тўзар» ҳикматиға амал қилиб, дунёнинг энг бой миллатларидан бириға айландилар. Президентимиз маърузасида миллий маънавий кадриятларни асос қилиб олиб юксалишға даъват яна бир бор айтилди.

«Мустаҳкам оила йили» бизларни ота-боболаримизнинг ҳикматларига амал қилишға чорляпти. Бирлашган японларни оилавий анъаналари, ўз ақл ва ўз қўллари қутқариб, юксалтирди. Биз ўзбеклар бунга азалдан эришиб келганмиз ва бугун ҳам бунга кодирмиз.

Демак, шундай бўлади.

Нима учун бузғунчи мафкуралар оилаларга сукилиб киришга интилмоқда?

Чунки улар тарбиянинг муҳим ва долзарб йўналиши – ғоявий тарбия эканлигини, маҳалла – том маънода мафкуравий тарбиянинг илк асоси, пойдевори эканлигини яхши билишади? Шу сабабли ҳам бузғунчи мафкуралар айнан маҳаллага, оиллага ва улар орқали ёш авлодларга ўз ғояларини сингдиришга интилмоқда. Жумладан, «Ҳизб ут-тахрир» партиясининг асосий мақсади – мусулмон давлатлари ўртасида «халифалик давлати» ғояларини тарғиб қилиб, келажакда ер юзида ягона исломий давлат тузиш, унга ҳамма мусулмонларни итоат эттириш, амалдаги конституциявий давлат бошқарувларини ағдаришга қаратилган. Бунинг учун асосан оилаларга кириб бориш, ўз махфий машғулотларини оилаларда ўтказиб, ота-оналар, ака-ука, опа-сингиллар онгини эгаллаш, уларга «Ҳизб ут-тахрир» ғояларини сингдириб, уларда халифалик давлатининг тузилишига истак ва интилиш уйғотишга, яъни миллий тарбия муҳитини акидапарастлик тарбияси билан сиқиб чиқаришга ҳаракат қилмоқда.

Бу ҳақда «Ҳизб ут-Таҳрир» рисоласининг 28-бетида очиқдан-очиқ шундай ёзилган: «Ҳизб ўзининг фаолиятини уч босқичда белгилайди: Биринчи босқич: Ҳизбий уюшма пайдо қилишда ҳизбнинг фикрати ва тарикатига имон келтирган шахсларни вужудга келтириш учун тарбиялаш босқичи»²³.

Акидапарастларнинг ёшларни ўз ғоялари руҳида тарбиялашда ишлатаётган – «дини ислом йўлида ота-онадан ҳам воз кечиб юбориш мумкин» деган ғояси Пайғамбаримиз томонидан айtilган «Ота-оналарининг ҳар иккисини ёки бири бўлмаганда бошқасини рози қилиб жаннати бўлиб олмаган фарзанд хор бўлсин, хор бўлсин ва яна хор бўлсин», деган ҳадисга мутлақо зиддир.

Айрим камчиликларимиз

Ота-оналар ва ёшлар орасидаги мафкуравий профилактик ишларда яна бир салбий ҳолат кузатилмоқдаки, бу ҳам «вақт тиғизлиги» синдроми билан боғлиқ. Бу ҳам бўлса, ота-оналарнинг ўз фарзандларидаги ижобий сифатларга эътиборсизлиги, уларнинг яхши рағбатлантирилмаслиги ва «тарбия» тушунчасини асосан ёшлардаги салбий сифат, камчиликларни тузатишга қарата қўллашларидадир.

Ота-оналарга бу борада қандай тавсияларни бериш мумкин?

Ота-оналарга:

1. «Ахборот», «Давр» инфор­мацион таҳлилий дастурларини, тарбиявий мавзулардаги кўрсатувларни муттасил кузатиб боришни;

²³ Ҳошимжон қори ўғли Абдуллатиф қори. Залолатга кетманг! /Ҳизб-ут-Таҳрир фитнисидан оғох бўлинг. – То: «Мовароуннаҳр», 2003. 25-бет.

2. Газета-журналларга обуна бўлиш ва ижтимоий- сиёсий мафкураравий, мавзулардаги мақолаларни ўқиб бориши;

3. Фарзанди ўқиётган мактабдаги синф раҳбаридан фарзандининг характери, фикрлари сифатларидаги ўзгаришлар ҳақида сўраб туриши;

4. Қайнота-қайнона, бобо-бувилардан ёш тарбиясига оид маслаҳатлар сўраб туриши;

5. Маънавий-ахлоқий, диний, тарбиявий мазмунга эга бўлган аудиокассеталарни аввало ўзлари эшитиб кўриб, кейин биргаликда кўришни ташкил қилишлари;

6. Боласининг нимани яхши, нимани ёмон кўришини кузатиб бориши;

7. Оилада, ёш дарсхонасида Ватан байроғининг бўлишини таъминлашни;

8. «Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар» рисоласини ва шу рукндаги адабиётларни муттасил ўрганиб боришларини тавсия қилса бўлади.

Етти ғоя рўёби учун

Авлодлар давомийлиги, ҳаёт абадийлиги рамзи, урф-одатларимиз шаклланганидан ва уларни сайқаллайдиган муқаддас даргоҳ бўлмиш оила маънавиятнинг бешиги, таълим-тарбиянинг бошланғич нуқтаси бўлиши билан бирга, жамиятнинг энг асосий бўғини ҳамдир. Шундай экан, жамиятда, ҳаётда рўй бераётган ҳар қандай ҳодиса ва ўзгаришлар оилада ҳам ўз аксини топмай қолмайди. Ёки аксинча, оила ҳаётида рўй берган энг кичик ҳодиса ҳам жамиятга бевосита ўз таъсирини ўтказиши табиий ҳол, албатта. Шунинг учун биз доимо жамият маънавияти, миллат маънавияти, халқ маънавияти деганда оила маънавиятини ҳам тушунмоғимиз лозим. Булар доимо бир-бирига боғлиқ ҳолда бўлади. Чунки жамиятнинг ҳам, халқнинг ҳам, миллатнинг ҳам бирламчи кўриниши оиладир. Буни шундай ўхшатиш мумкин – мактаб ўқувчилари деганда бир неча синфларнинг ўқувчиларини, синф ўқувчилари деганда бир неча оилаларнинг фарзандларидан ташкил топган ўқувчилар жамоасини тушунганимиз каби, жамият деганда ҳам, бир неча оилалар жамланмасини тушунамиз.

Ўқоридаги фикрларни бежизга эсламадик, албатта. Биз ушбу ўринда оилада ғоявий тарбиянинг шаклланиши ва унинг жамият, миллат тараққиётига таъсири ҳақида фикр юритмоқчимиз.

Ҳар қайси миллат ўзининг юксак тараққиётига эришиш учун аввало ўша миллат фарзандларининг ғоявий дунёқарашини, имон-эътиқодини юксалтириш лозим бўлади. Сабаби ана шу миллатнинг келажаги ўсиб келаётган фарзандларининг қўлида эканлигидадир. Шу маънода, «Ҳали суяги котмаган фарзандларимизни ўз холига ташлаб қўйсақ, тарбияси, илми ва маънавияти билан шуғуланмасак, келажақда уларнинг комил инсонлар бўлиб етишмоғига ким қафолат бера олади? Биз жамиятимиз,

давлатимиз келажагини кимларнинг қўлига топширамиз»²⁴.

Дарвоқе, яна бир масала, кўп ҳолларда оила деганда ота-она ва фарзандлардан иборат жамоанигина тушунамиз. Аслида эса, оила эр-хотинликдан бошланади. Яъни, янги келин ва куёв бу – энг кичик, энг янги оила. «Оила – эр-хотинлик иттифоқиға, қариндошлик алоқаларига, умумий хўжалик юридадиган эр ва хотин, ота-она ва болалар, ака-ука ва опа-сингиллар, бобо-бувнлар ва бошқа қариндошлар ўртасидаги муносабатларға асосланадиган кичик ижтимоий гуруҳ, жамиятнинг асоси, давлат қудратининг манбаи»²⁵ дир. Демак, оила икки ёки ундан ортик кишилардан ташкил топган жамоа экан. Бир неча оилалар гуруҳи эса жамиятни ташкил этади.

Миллатнинг турмуш тарзи, миллий тафаккури ва асрий кадриятларини тартибға солиш оиладаги турмуш маданияти, одоб-ахлоқ ва онгли яшаш тарзидан бошланади. Шунн эътиборға олган ҳолда, оилаларда фарзандларнинг таълим-тарбиясига, одоб-ахлоқиға, турмуш маданиятиға – умуман, маънавий етуқлиги ва баркамоллигиға жиддий эътибор қаратиш лозим бўлади. Бугун бола, эртаға ўсмир, унинг эртасига ёш ва ниҳоят, ундан кейин мустақил бир оиланинг асосчисига айланади. Шу билан бир вақтда у жамиятнинг энг митти вакили ҳамдир. Демак, унинг маънавияти, мафкуравий қарашлари, тафаккур тарзи жамиятнинг маънавияти, миллатнинг тараққиёти билан чамбарчас боғлиқ экан. Чунки ана шундай болалар, ўсмирлар, ёшлар ва оилалар умумлашганини жамият деб олдик. Шундай экан, ҳар бир оилада фарзандларни юксак маънавиятли бўлиши, асосий ғояларимиз руҳида тарбияланиши жамият маънавий тараққиётининг, миллат ва давлат равнақининг бошланғич нуқтаси эканлигини унутмасак, бас. Маънавият ва мафкура эса бозордан сотиб олинмайди, кўчадан топиб олинмайди, балки «Маънавият инсоннинг қон-қони, суяк-суягиға йиллар давомида она сути, оила тарбияси, аждодлар ўғити, Ватан туйғуси, бу ҳаётнинг баъзида аччик, баъзида қувончли сабоқлари билан қатра-қатра бўлиб сингиб боради»²⁶.

Агар, эътибор берсангиз, кўчада бирор-бир одам бошқа бир киши билан муносабатға киришар экан, саломлашишдан сўнг, аввал бир-бирининг, кейин оила аъзоларининг ҳол-аҳволини сўрайди. Нима учун? Чунки унинг тинчлиги ва осойишталигини ўзининг ҳам тинчлиги ва осойишталиги деб қабул қилади. Агар, қандайдир нотинчлик сезса, дарров ёрдам қўлини чўзади. Акс ҳолда, бу атрофдагиларға – жамиятға ҳам ўз салбий таъсирини ўтказиши мумкинлигини яхши билади доно халқимиз. Умуман олганда, «Қўшнинг тинч, сен тинч» деган мақол бежизға айтилмаган. Худди шу каби, оилалардаги маънавий-маърифий ҳолат ҳам бир-бириға таъсир этмай қолмайди. Масалан, оддий қурувчи ёки

²⁴ Каримов И. А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида: Т. 6. – Т.: “Ўзбекистон”, 1998. 11-бет.

²⁵ Маънавият. Асосий тушунчалар изохли луғати. – Т.: Ғафур Фулом номидаги нашриёт уйи, 2009. 451-бет.

²⁶ Каримов И. А. Юксак маънавият – энгилмас куч. – Т.: “Маънавият”, 2008. 28-бет.

деҳкон, чилангар ёки дурадгор ота ёхуд тикувчи ёки уй бекаси бўлган она бевосита қандай қилиб жамият тараққиётига ўз ҳиссасини қўшиши мумкин? Бунинг учун улардан кўп нарса талаб қилинмайди, янги «Американи кашф қилиш» сўралмайди. Балки ўзларининг кундалик юмушлари, бурчлари ва вазифаларини сидқидилдан бажаришса, бўлгани. Хўш, Бош мақсадимиз бўлмиш Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш учун хизмат қиладиган еттига асосий ғоямизнинг амалга ошиши, рўёбга чиқиши учун ота-оналар нималар қилиши лозим? Бунинг учун куйидагиларга эътибор қаратиш талаб этилади:

- Ватан равнақиға ҳисса қўшиш учун оиланинг ҳар томонлама мустаҳкамлигини таъминлаш;

- юрт тинчлиғиға ҳисса қўшиш учун оиланинг тинчлигини таъминлаш, фарзандларни тинчликнинг кадрига етадиган, уни асраб-авайлайдиган этиб тарбия қилиш;

- халқ фаровонлиғиға ҳисса қўшиш учун, оиланинг фаровонлигини таъминлаш, ҳар бир оила аъзосида дахлдорлик фазилатини шакллантириш;

- комил инсон ғоясини рўёбга чиқишиға ҳисса қўшиш учун эса, фарзандларға чиройли таълим-тарбия бериб, маънавиятини юксалтириш ҳамда уларнинг баркамол инсон бўлиб етишишини таъминлаш;

- ижтимоий ҳамкорлик ғоясининг жамият ҳаётида ўз аксини топишиға амалда кўмаклашиш учун оила аъзоларининг ўзаро аҳиллигини таъминлаган ҳолда, ижтимоий ҳамкорлик руҳида тарбиялаш;

- миллатлараро тотувлик ғоясини фарзандларға сингдириш учун ҳар бир оила аъзосининг бир-бири билан тотувлигини таъминлаш (аввал ўзаро тотув бўлса, кейин миллатлараро тотувликка ҳаракат қилади) ва миллатлараро тотувлик руҳида тарбиялаш;

- динлараро бағрикенглик ғояларининг жамият ҳаётида ўз аксини топишиға амалда кўмаклашиш учун болаларда тўғри диний-маърифий тушунчалар ҳосил қилиш ва ҳар бир ғоянинг мазмун-моҳиятини, унинг инсон ва жамият тараққиётидаги ўрнини уқтириб бориш.

Зеро, «Бу муқаддас ғоялар, миллати ва эътиқодидан қатъий назар, шу юртда, шу заминда яшаётган ҳар бир инсон, ҳар бир фуқаронинг ҳаётиға, онгиға сингмоғи, ҳар биримиз учун энг қатта таянчға, энг қатта ишончға, борингки, ҳақиқий иймонға айланиши керак»²⁷.

Ана шуларни тўлақонли равишда амалга ошириш жамиятнинг, миллатнинг, давлатнинг ўз олдига қўйган мақсадини рўёбга чиқишиға бевосита ҳисса қўшган ҳисобланади.

Шу ўрнида, Юртбошимизнинг куйидаги фикрларини келтириш жоиз: «Ҳар қайси миллатнинг ўзига хос маънавиятини шакллантириш ва юксалтиришда, ҳеч шубҳасиз, оиланинг ўрни ва таъсири бекиёсдир. Чун-

²⁷Каримов И.А. Биз қуриш, яратиб йўлидан браверамиз. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси III сессиясида сўзланган нутқ, 1995 йил 30 август.

ки инсоннинг энг соф ва покиза туйгулари, илк ҳаётий тушунча ва тасаввурлари биринчи галда оила бағрида шаклланади. Боланинг характерини, табиати ва дунёқарашини белгилайдиган маънавий мезон ва қарашлар – яхшилик ва эзгулик, олижаноблик ва меҳр-охибат, ор-номус ва андиша каби муқаддас тушунчаларнинг пойдевори оила шароитида қарор топиши табиийдир»²⁸.

Болалар аклини таний бошлаган даврданок уларга яхши ва ёмонни ажратишни ўргатамиз. Демак, биз уларни бунёдкор ғоялар руҳида тарбиялашга интиломқдамиз. Шундай экан, ҳар бир бола бугунги кунда жамиятга, мамлакатга, фарзандларимиз келажагига таҳдид солаётган ғояларнинг туб моҳиятини тушуниб етишлари, бунёдкор ғоялар ҳақида ўрганишлари ҳам айни муддао бўлади.

Атокли жадидчи боболаримиздан бўлган Фитрат ўзининг сермашаккат изланишлари самараси бўлган «Оила ёки оила бошқариш тартиблари»²⁹ деб номланган китобида оиланинг жамият ва инсон ҳаётидаги ролини оширишга доир, оила аъзоларнинг ахлокий ва ҳуқуқий меъёрлари, бурч ва вазифалари ҳақидаги мулоҳазаларни билдиради. Бу борада илмий тадқиқот олиб борган олима М.Раҳмонованинг ёзишича³⁰, Фитрат оиланинг инсон зотининг бардавомлигини таъминлаш, оила аъзоларининг турмуш шароити ва бўш вақтини самарали уюштириш, оилавий мулкка ғамхўрлик, болаларни тарбиялаш каби муҳим ижтимоий вазифалари ҳақида қимматли фикрларни баён қилган. Узокни кўра олган Фитрат миллатнинг тақдири, келажакдаги ютуқлари ёки муваффақиятсизлиги, бахтли ёки бахтсиз бўлиши ҳам унинг оилада олган тарбиясига боғлиқ бўлишини уқтириб ўтади.

Фитрат уйланишнинг ҳар бир инсон учун шарт ва зарурлиги, унда кўплаб ахлокий, хусусий ва умумий фойдалар борлигини кўрсатиб берар экан, ҳар доим тирикчилик ташвишлари билан банд бўладиган эркак киши, баъзан ҳаётдаги қийинчиликлардан тушкунликка тушади, шундай пайтда «агар у уйланган бўлса, умр йўлдоши бўлмиш хотини ва турмуш самараси бўлган фарзандлари билан учрашади, суҳбат қилади ва ҳар қандай кулфат ва кундалик ташвишларни унутади,»³¹ – дейди. Фитрат оиланинг **осойишталик маскани** эканлигига эътибор қаратади ва оилали инсон «ўзини касб-ҳунарга уриши, ҳаракат, амал йўлига кадам қўйиши»ни уқтириб ўтади.

Шунингдек, Фитрат рисолада тўйларни ўтказиш масаласида ўз нуқтаи назарини билдиради. Адиб тўйларни ўтказиш жараёнида инсонпарварлик, иззат-икром, меҳрибонлик, меҳмоннавозлик каби олижаноб

²⁸ Каримов И.А. Юсак маънавият – енгилмас куч. – Т.: «Маънавият», 2008. 28-бет.

²⁹ «Оила» асари Фитрат томонидан 1914 йилда ёзилиб, 1915 йилда Бухорода нашр этилган. 2000 ва 2006 йилларда Ш. Воҳидов таржимаси ва изоҳлари билан «Маънавият» нашриётида қайта чоп этилди.

³⁰ М.Раҳмонова. Абдурауф Фитратнинг бунёдкор ғоялари. «Бунёдкор ғоя тадқиқотчиси» илмий тўплами. – Т.: 2007. 54- 59 б.б.

³¹ Абдурауф Фитрат. «Оила ёки оила бошқариш тартиблари». – Т.: «Маънавият», 2000 йил. Б. 15.

фазилатлар устивор бўлишини, инсон зотини кадрлаш, улуғлаш ва хурматлашда тўйларнинг аҳамияти катта эканлигини уқтирар экан, инсонларни ортикча исрофгарчиликлардан сақланишга даъват этади: «Тўй муносабати билан ватандош ёр-биродарлар бир жойда йиғилиб, хурсандчилик қилиб, самимий суҳбат қурсалар, албатта муҳаббат ва меҳрибонлик зиёда бўлади. Баъзилар ўртасидаги кек ва кудурат шу баҳонада йўқолади. Бунинг устига қанча мискин, мухтож одамлар тўй неъматларидан баҳраманд бўладилар»³². Фитратнинг бу фикри нафақат ўша давр, балки бугунги кунимизда ҳам долзарб мазмун касб этишини эътибордан соқит қилмаслик лозим. Чунки, **маблағни ва ноз-неъматларни исроф қилишлик** – муқаддас динимиз томонидан ман қилинган, кораланган ҳолат бўлишидан ташқари, **бугунги бозор иктисодиёти шароитида ва жаҳон инқироzi юз бериб турган пайтда умуман кечириб бўлмайдиган ҳол, ҳатто ахлоқсизлик** бўлиб ҳисобланади.

Фитрат кўп ҳолларда ўз қарашларини Куръон оятлари ва ҳадислардан ўринли далиллар келтириб баён қилади. Бу унинг одамлар руҳиятини чуқур билувчи руҳшунос инсон эканлигидан, қолаверса, унинг нафақат дунёвий илмлар, балки диний илмлар билимдони эканлигидан далолат бериб турибди. Масалан: «Набий алайҳиссалом деганларки, «Икки одам бир-биридан ўтиш учун тўй ва зиёфат қилсалар, бирортасиникига борманглар, уларнинг таомларидан еманглар»; «Энг ёмон одам бойларни чақириб, бечораларни маҳрум қилиб таом берган кўёв бўлади». Афсуски, **тўйларни дабдабали қилиб ўтказиш бўйича «пойга қўйиш», «кимўзар»га зиёфат бериш, ўткинчи хою-ҳавасларни деб тўйдан кейин қарздор ва абгор ҳолатга тушиб қолиш ҳолатлари бизнинг замонимизда ҳам учраб туради.** Фитрат **ғояларнинг бунёдкорлиги** эса одамларни бундай хунук оқибатларга олиб келадиган орзу-ҳаваслардан қайтармоқчи эканлигида намоён бўлади. Ахир институтни тамомлаб, тайёр мутахассис бўлиб қолганда, уйланиш учун тез ва осон пул топиш илинжида чет давлатларга ишлашга бориб, у ерда ёвуз одамларнинг қўлига ёки бегона, ёт ғоялар таъсирига тушиб қолган, ёинки тузалмас касалликларга чалинган ёшлар шундай **орзу-ҳаваслар кўрбони** эмасми?!

Фитрат «Эр-хотиннинг қандай яшамоқликлари хусусида» деб номланган бобда, эркак ва аёлнинг, эр ва хотиннинг Аллоҳ наздида тенг бўлиб, уларнинг устунлиги қайси жинс вакили эканлигига қараб эмас, балки, **диний ва дунёвий илмларни қай даражада эгаллаганликлари, қандай ахлоқий фазилатлар ва ижобий хислатларга эга эканликлари билан белгиланишини** уқтиради: «Биз хотинларимизни марҳаматга сазовор, инсофга лойиқ ва шафқатга ҳақли деб билмаймиз. Кўча ва бозорларда бизга етган алам ва зарарни уйга қайтиб хотиндан оламиз... Гўё Аллоҳ

³² Абдурауф Фитрат. «Оила ёки яшаш бошқариш тартиблари». – Т.: «Маънавият», 2000 йил. Б. 31.

аёлларга ҳуқук, эътибор ва фикрлаш фазилатини бермагандек.»³³

Фитрат баъзи бир золим ва жоҳил эрларга шунчаки насихат қор қилмаслигини билгани учун, яна Қуръон оятларидан мисол келтиради: «Эрнинг хотинига нисбатан қандай ҳуқуқи бўлса, хотиннинг ҳам эрига нисбатан шундай ҳаққи бор» ояти қаримасидан маълум бўладики, Худо аёлларни эрларига қул қилмай, балки эркакларга қанча ҳуқуқ берган бўлса, шунга аёлларга ҳам ато қилган»³⁴. Бундан бир асрча олдин эркак ва аёлнинг тенг ҳуқуқларга эга эканлиги, уларнинг Аллоҳ наздида баробар эканлиги ғоясини баралла айтиш учун нақадар буюк маънавий жасорат соҳиби бўлиш кераклиги сир эмас.

Фитрат ўз асарида эркакларга мурожаат қилиб, уларга ҳадислардан шундай таълим беради: «Аёлларга яхши муомалада бўлинглар»; «Энг қомил мўминлар хушхулқ ва оиласи билан лутф ила муносабат қиладиганлардир. Ўз хотинларига танти киши яхшилик қилади ва номарди ёмонлик қилади»; «Сизлардан энг яхшиларингиз ўз аҳли аёли билан муомала қилган кишидир. Мен ўз аёлларимга сизларга бўлганимдан ҳам кўра хушмуомаладаман»³⁵. Хуллас, Фитрат бу рисоласи орқали муштарийларга нафақат оилавий муносабатлардан, балки одамийлик илмидан ҳам сабоқ беради.

Фитрат «Оиланинг маишати ва идораси» бўлимида эр-хотиннинг вазифалари, бурч ва масъулиятлари ҳақида сўз юритади. «Эркаклар бор куч-қудратларини ишга солиб, пул топиб бир қисмини аҳли аёллари эҳтиёжлари учун сарф қилишлари лозим. Пули ва бойлиги бор кишилар бола-чақалари ва аҳли аёллари нафақалари хусусида зикналик қилсалар, ёки оила аъзоларининг ўлмаслиги учун садақа бериб, ўзлари бошқа жойларда маишат билан машғул бўлсалар, зулм ва инсофсизлик қилишларига шубҳа йўқдир. Булар эса исломда қуфр ва ҳаромдир»³⁶. Зеро, инсонларни хушмуомалаликка, бағрикенгликка, муросага, яхши ахлоқ соҳиби бўлишга чорлаш, уларни зулм ва ёмон йўллардан қайтариш – Фитратга хос хусусиятлардан бўлиб, ёшларимиз турли чет эл сериалларини томоша қилиш асносида улардаги баъзи бир миллатимиз учун ёт бўлган ғояларни ҳам беихтиёр қабул қилаётган бугунги глобализация шароитида адибнинг бунёдкор ғоялари оилаларимизни муштақамлашда асқотиши табиийдир.

Фитрат аёл кишининг оиладаги ўрни ва вазифалари хусусида ёзади: «Хотин – эрнинг завжаси, уйнинг идорачиси ва болалар тарбиячиси бўлиб, фарзандини меҳр билан ўстириш мажбуриятининг бир қисми унинг бўйнига тушади... Эри хизматдан уйга қайтса, хушмуомалалик қилиб, меҳрибонлик кўрсатсин... Эр ҳам аёл тоифасининг заифлиги ва нозиклигини эътиборга олиб, шунга кўра муомала қилиши керак, имкон

³³ Абдурауф Фитрат. "Оила ёки оила бошқариш тартиблари". – Т.: "Маънавият". 2000. Б.33.

³⁴ Ўша асар, Б. 35.

³⁵ Ўша асар, Б. 36.

³⁶ Ўша асар, Б. 37.

кадар уй ишларида ёрдам бериши жонз»³⁷. Мана шу парчалардан Фитратнинг ўзаро ишонч, ҳурматни улуғлаш, хушмуомалалик ва меҳрибонлик, бир-бирига ёрдам бериш каби бунёдкорлик ғоялари кўриниб турибди.

Фитрат «Оила» асарининг бир бобини – «Муросаю мадора» деб атаган бўлиб, бунда у эр-хотиннинг ҳаётлари давомида шодлик ва ғамни баҳам кўришлари, қийинчиликларни биргаликда енгишлари кераклиги ҳақида сўз юритади. Адиб баъзан улардан бири иккинчисини ножўя муомаласи билан хафа қилиб қўйиши мумкинлигини тушунтирар экан, шундай маслаҳат беради: «Эр-хотин қаттиқ муомала қилиб, бир-бирини хафа қилиб қўйса, бир томон ўзини эшитмаганга олсин ва жаҳлини ичига ютсин. Бошқа куни эса ширин сўз ва ҳалимлик билан қаллиғига: «Кеча қилган ҳаракатинг номуносиб эди, бундай ҳаракатларни бошқа қилмагин», – деб тушунтирсин. Ана шу яхши муомалани муросаю мадора дейдилар. Ислому дини, хусусан эркакларни муросага даъват қилади. Хотин эрига бўлган муносабатда бир хатога йўл қўйса, унга авф қўзи билан қараш, марҳамат кўрсатиб, муроса қилиб яшаи лозим ва зарурдир... Агар уларга нисбатан меҳрингиз бўлмаса ҳам (сабр қилинг ва яхши муомалани тарқ қилманг). Зеро, Аллоҳ сизлар ёмон кўрган нарсада қўп яхшиликларни қилиб қўйган бўлиши мумкин» (Қуръони Карим. «Нисо» сураси, 19-оят). Фитрат рисолада эр-хотин муносабатларида бағрикенгликнинг аҳамияти хусусида қўп тўхталади ва ҳаётини мисоллар билан уларнинг бир-бирига нисбатан қўпинча муросасиз эканликларини кўрсатиб беради: «Баъзан эр ошга ёғни қўп солдинг ёки гўштни қуйдинг, деган арзимас баҳона билан хотинини уриб майиб қилади. Баъзи аёллар ҳам арзимайдиган сабаб билан эрларини халойик ўртасида шарманда қиладилар.»³⁸ Фитрат домла бу сўзлари билан эр-хотин ўртасидаги келишмовчиликлар майдагаплик, жиззакилик, қўнгли торлик натижасида келиб чиқишини; қўнгли тор, тирноқ тагидан кир қидирадиган қимсаларнинг турмушида ҳаловат бўлмаслигини тушунтириб, агар инсонда бағрикенглик, кечиримлилиқ, авф хисси устивор бўлса, оила аъзолари бахтли бўлади, – деган бунёдкор ғояни илгари сураяптилар.

Фитрат, шунингдек, оила муҳаббат асосида қурилмоғи лозим, – деган ғояни илгари суради. Муҳаббат бўлган жойда меҳр-оқибат, ўзаро ҳурмат, бахт-саодат бўлади. Агар оила муҳаббат асосида эмас, балки ота-она хоҳиши билан қурилган бўлса, уни сақлаб қолишнинг, фарзандлар етим бўлмаслигининг ягона йўли – муросаю-мадора бўлиб, у турмуш ўртоғининг камчиликларини, айбларини кечиринишда намоён бўлади.

Бугунги кунда, «оммавий маданият» таъсирига тушиб қолган баъзи бир ёшлар оилавий ҳаётдаги иқтисодий ва маънавий қийинчиликларга чидай олмай, «характеримиз тўғри келмади», – деган баҳонани

³⁷ Абдурауф Фитрат. "Оила ёки оила бошқариш тартиблари". – Т.: "Маънавият", 2000. Б.39 - 40.

³⁸ Ушар асар. Б. 21.

рўқач қилиб, турмуш чорраҳаларида бир ёки бир нечта қорақўзни тирик етим қилиб, ажралиб кетаётган бир шароитда, Фитрат домланинг бу асарини мактаб ўқувчилари, лицей ва коллежлар ҳамда олий ўқув юртлири талабаларига ўқитиш, шу асар юзасидан савол-жавоб кечалари, бахслар уюштириш – уларнинг нафакат ўз тақдирлари, балки **онланинг бошқа аъзолари тақдири учун ҳам ўзларини масъул деб ҳис этишларига, онлавий муносабатларга тийрак кўз билан боқишларига олиб келади, – деб ўйлаймиз.**

Фитрат «Оила» рисоласининг иккинчи қисмини бола тарбиясига бағишлайди. У фарзандни тўлақонли камол топтириб ўстириш масаласида кенг билимлар соҳиби ва ўткир мутахассис сифатида намоён бўлади. Маълумки, ҳар томонлама баркамол инсон уч жиҳатдан мукамалликка эришган бўлиши керак: булар – **жисмонан соғлиқ, ақлан етуклик ва маънавий баркамоллик.** Агар инсонда шу сифатлардан бирортаси бўлмаса, у том маънода баркамол шахс бўлолмайди. **Бу – бугунги соғлом фикрли инсоннинг нуқтан назари.** Ҳолбуки, Фитрат домла бу хулосага юз йиллар олдинроқ келган эди. Адиб умуман тарбияни уч қисмга: **1) бадан тарбияси; 2) ақлий тарбия; 3) ахлоқ тарбиясига** бўлади ва инсон ҳаётини кураш майдонига ўхшатиб, унда ғолиб чиқиш учун уч муҳим нарса – тансихатлик, соғлом фикр ва яхши ахлоқ бўлиши шартлиги тўғрисидаги бунёдкор ғояни илгари суради.

«Дунёда бирор-бир одам йўқки, сихат ва офиятни бирор нарсага алмаштира. Шу ҳам муқаррарки, **салим ақл доимо соғлом баданда бўлади**» – дейди аллома бобомиз. Бу ғоя «соғ танда соғлом ақл» тариқасидаги халқ мақолига жуда ҳам ўхшайди. Бинобарин, Фитрат ақлнинг такомиллашуви билан бадан соғлиги ўртасида узвий боғлиқлик бор. – деб ҳисоблайди. **Соғлом ва ақли расо инсон эса,** касалманд ва ақли ноқис одамга нисбатан **ўз юрти тараққиётига кўпроқ ҳисса қўша олишини** Фитрат жуда яхши англайди ва ушбу **бунёдкор ғояни** бошқаларга ҳам уқтирмоқчи бўлади.

«Бола тўққиз ой онанинг қорнида тарбия топади, бинобарин, онага теккан ҳар хил беморликларга у ҳам ҳиссаманд бўлади. Ҳомила дунёга келгач, гўдак парвариши уларнинг сутлари орқали бўлади, шунинг учун улар соғлиқларини авайлаб, турли касалликлардан узоқда бўлиб юрсинларки, токи ўша касалликларнинг уруғи сут орқали маъсум гўдакларга ўтиб, уларнинг соғлигига ҳам хатар солмасин...» Фитрат хатто баъзи ёш оналар гўдакни қачон ва қандай овқатлантиришни билмасликларини назарда тутган ҳолда, бир кунликдан бошлаб ўн ойликка бўлган чақалокни бир сутқада неча марта овқатлантириш мумкинлиги, вақти ва меъёрини жадвал тузиб кўрсатган. Унда Фитрат бола она сутини меъёридан ортик истеъмол қилиб касал бўлмаслиги учун, **неча қошиққача сут бериш мумкинлигини** тавсия этган.

Маърифатпарвар Фитрат болаларнинг доимий ҳаракатчанлигини

таъминлаш ғоясини илгари суриб, бу хусусда шундай ёзади: «Харакат ҳамма учун, айниқса, болалар учун жуда зарурдир. Маълумки, болалар тез суръатда катта бўладилар. Харакат ана шу ривожланишни осонлаштиради, шунинг учун болаларни ўйинга машғул қилиш фойдалидир. Ўйин уларга зарар етказмайди, балки бир жойда ўтиришнинг зарари кўп тегади. Ўйиндан болани манъ қилиш, уларни ҳаракатдан қолдириб, ўсишига ҳалал бериб, заиф, нимжон қилиб қўяди». Фитрат бола саломатлиги учун зарур бўлган тозалик ва овқатланиш интизомига риоя қилиш, тоза хаводан мунтазам баҳраманд бўлиш каби ўнлаб шартларга тўхталиб ўтади: «Ота-оналар, муаллимлар болаларнинг юз-кўлини совунлаб ювиб, тишларини мисвок қилиб, кийимларни алмаштириб туришларига эътибор беришлари лозим».

Унинг фикрича, **«Болаларни ўзига ишонган, кучли, топқир, чаккон ва ақлли қилиб тарбиялаш** учун ўз кадр-қиммати, шаънини ҳурмат қилиш руҳини тарбия қилмоқлик, шунинг билан бирга ён-атрофдаги одамлар билан ҳисоблашишни ўргатмоқ керак». Адибнинг бу сўзлари юртбошимизнинг «Фарзандларимиз биздан кўра кучли, билимли, доно ва албатта бахтли бўлишлари керак», – деган шиорлари билан Ҳамоҳанглигини сезиш қийин эмас. Шунингдек, Фитратнинг болаларда атрофдагилар билан ҳисоблашиш, яъни (**толерантлик**) хусусиятларини шакллантирувчи **бунёдкор ғояси** бизнинг замонамиз учун ҳам долзарб масала бўлиб ҳисобланади.

Фитрат фарзандларнинг келажақда қандай шахс бўлиб етишишлари, уларга оналари нима бера олганликларига боғлиқ бўлади. – деб уқтиради. Унинг бу нуқтаи назари ҳозирги кунимиз учун ҳам муҳимдир. У ўз аса-рида: «Биз фарзандларимизни яхши хулқ эгалари қилиб тарбиялашимиз лозим, яъни улар имонли, фидокор, ғайратли бўлиб улғайсинлар... Бу матлабга эришиш учун миллат оналари тарбия ва илм олишлари, ахлоқ ва билимларини камолга етказишлари лозим. Акс ҳолатда хотинларимиз эркакларга нисбатан заифроқ бўлганларидан болаларимиз уларга ўхшаб кетадилар»³⁹. Яъни бу билан аллома эркак киши, яъни ота кўпинча давлат иши ва оилани боқиш ташвиши билан кўпинча уйда бўлмайди; тарбияли, илмли, зукко она ўз фарзандини ўзи каби ижобий фазилатлар соҳиби қилиб тарбиялаши; илмсиз, ғайратсиз, жоҳил аёл ҳам фарзандини худди ўзи каби салбий хислатлар эгаси қилиб қўйиши мумкин-лигидан бизни огоҳлантиради.

Фитрат агар ахлоқий тарбия талаб даражасида бўлмаса, бола ўз ақли ҳамда жисмоний кучини ўзи ёки атрофидагилар зарарига ишлатади, – деган ғояни илгари суради. Рисолада ўк илдиз бўлиб ўтган **бунёдкор ғоя** шундан иборатки, **ахлоқий тарбия** ақлли, фазилатли инсонни тарбиялашнинг энг муҳим шартларидан бўлиб, **ақлий тарбия билан узвий боғлиқдир**. Фитратнинг фикрича, ахлоқий фазилатлар ақлий фазилатлар-

³⁹ Абдурауф Фитрат, «Оила ёки оила бошқариш тартиблари». – Т.: «Маънавият», 2000, 98-б.

дан ажралган холда мавжуд бўлиши мумкин эмас, тўла ва хақиқий маънодаги ақлли киши албатта ахлокли бўлади.

Фитрат барча асарларида дунёвий илмларни ўрганиш оркали жамиятни тараққий эттириш мумкинлигини таъкидлайди. Илмларнинг инсон камолоти, маданият ривожига, миллат истикболида муҳим аҳамият касб этишини, илмни миллатнинг тақдири ҳар доим ўз қўлида бўлиши ҳақидаги бунёдкор ғояни илгари суради: «Инсонларнинг ҳаёт ғоялари икки дунёнинг саодати экан, унга бошловчи ва йўналтирувчи ақли комилдир. **Ақли комил (мукаммал ақл) эса илм таҳсили ва билим олмақ натижасида ҳосил бўлади**». Фитратнинг бу талкинлари ҳозирги давр талабларига жуда ҳамоҳанг бўлиб, унинг орзу - умидлари бугунги мустақиллик шарофати ила рўёбга чиқмоқда. Бугунги кунда ўқувчи ва талабаларимизнинг ўз ақлий имкониятлари билан фан соҳалари бўйича жаҳон миқёсига чиққанликлари, ўз истеъдодларини намоиш қилаётганликлари айти ҳақиқат эмасми, ахир?

Бугун ёшларимиз интернет ва оммавий ахборот воситалари оркали ҳар куни ранг-баранг ахборотларни қабул қилмоқда. Биз эркин демократик жамият қуриш ниятида эканмиз, ёшларимизга ниманидир кўришни тавсия қилиб, ниманидир кўришларини таъқиқлай олмаймиз. Лекин айти пайтда, фарзандларимизни «оммавий маданият» никоби остида тарқатилётган, улар маънавиятига салбий таъсир кўрсатаётган ахлоқсизлик, зўравонлик, индивидуализм, эгоцентризм ғоялари таъсирдан асрамасак ҳам бўлмайди. Бунинг учун ёшларни Ватанга муҳаббат, тарихимиз, тилимиз, муқаддас динимиз, миллий кадриятларимизга садоқат руҳида тарбиялашимиз, уларни бағрикенг инсонлар ва мафкуравий иммунитетига қучли шахслар қилиб етиштиришимиз лозим.

Шундай қилиб, Фитрат ўз асарларида оилада руҳий хотиржамлик, самимий муносабат, болани севиш ва иззатини жойига қўйиш, кун тартибини йўлга қўйиш, боладаги мустақилликка интилиш ва ташаббускорлик сифатларини қўллаб-қувватлаш каби қўллаб бунёдкор ғояларни илгари суради. Оилаларимизнинг маънавий-ахлоқий киёфаси бизга аждодларимиздан ўтган билим ва тажриба, маданий кадриятлар негизида барпо бўлар экан, бугунги глобаллашув шароитида биз миллий ўзлигимизни сақлаб қолишда Фитрат каби алломалар асарларидаги бунёдкор ғоялардан ҳаётимизни яхшилаш, оилаларимиз осойишталигини сақлашда тўлақонли фойдаланишимиз лозим, – деб ўйлаймиз. Айти пайтда фарзандларимизга, талабаларимизга Фитрат каби буюк аждодларимиз асарларини мутолаа қилиб, улардан завқ олишни ўргатишимиз, маънавий меросимиз ижодкорларининг пурмаъно ғояларини ҳаётга татбиқ этишимиз лозим бўлади.

МУТОЛАА

Оила даврасидаги маърифий суҳбатларда фойдаланиш
учун шеърлар

АССАЛОМУ АЛАЙКУМ

Доно сўзлар доноси
Калималар раъноси,
«Сизга тинчлик!» маъноси:
– Ассалому алайкум.

Кулфи диллар очилгай,
Самимият сочилгай,
Бегонани дўст қилгай.
– Ассалому алайкум.

БОЛАМ ДЕРМАН

Болам деб бошладим сўзим, дostonим болам дерман,
Умидим ғунчаси, сўлмас гулистоним, болам дерман.

Болам бор – максадим бордир, худодан истагим ёрдир,
Менинг кадримни билгувчи, кадрдоним, болам дерман.

Ато қилдик, ҳаёт сизга, бўларсиз деб нажот бизга,
Илоҳим кўрмагай дўстлар пушаймоним, болам дерман.

Насихатга қовок солманг, қулоқ солинг, қокилмайсиз,
Йиқилсангиз чекар фарёд, менинг жоним, болам дерман.

Ота-она чекиб захмат, умид бирлан боқар фарзанд,
Дегай: «Ўғил-қизим – шамъи шабистоним» болам дерман.

ТҮЙ БОЛА

Кўп сўраган эди Умиджон:
Дада, тўйим бўлади қачон?
Мана, бугун муроди ҳосил,
Чор тарафдан келибди меҳмон.

Тўй боланинг ўзи шириндур,
Ўзиданам сўзи шириндур.
Ўзи билан сўзига монанд,
Ўт чакнаган кўзи шириндур.

Тўй болажон, бошла ҳуш одат,
Билимли бўл, боқар саодат,
Она Ватан равнақин ўйлаб,
Кашфиёт қил – айла жасорат.

Тўй бола – тўй гули, лоласи,
Раксга тушар амма, холаси.
Йигирма йил ўтиб, бу тўйнинг
Тасвирини кўрар боласи.

Маънавий таҳдидларнинг «таржимаи ҳол»лари

ТЕРРОРИЗМ

Тайёр бўлса ошингиз,
Эга чикаман дарров,
Раҳм қилмайман сира,
Режамнинг бари – алдов.
Ортимдан эргаштириб,
Кўзларингиз ёшлайман,
Илинтириб тузокқа,
Залолатга ташлайман.
Мен сизларни кўрkitиб,
Ваҳимага соламан,
Агарда кўркмасангиз...
Ўзим қочиб қоламан.

МИССИОНЕРЛИК

Мақсадим билдирмайман,
Ишни бошлайман аста.
Сирли сўзлар-ла авраб,
Сехрлайман бир пасда.
Ишонтираман сени
Ёлғон-яшиқ гапимга,
Никоб тақиб оламан
Энди ўнгу чапимга.
Роҳат ваъда қиламан,
Лекин унинг ўзи йўқ,
Халқингдан ажратолсам,
Шунда бўлар кўнглим тўқ.

ГИЁҲВАНДЛИК

Гулдек очилган чоғинг
Кириб олсам жисмингга.
Йўлдан ураман сени,
Лойлар чаплаб исмингга.
Ҳаёпингни захарлаб,
Бахтингга чанг соламан,
Ажал томонга чорлаб,
Нақдингни ҳам оламан.
Дўстдек кўринаман-у,
Асли душман бўламан,
Ёш танингни сўлдириб,
Кейин ўзим ўламан.

«ОММАВИЙ МАДАНИЯТ»

Одамларни йўлдан урган
«Маданият» бўламан денг.
Ориятни йўқотаман
Жилмайиб, шимариб энг.
Вояга егаман ўзим,
Мўмай фойда бор жойда.
Йўлда эрур икки кўзим,
Мақсадим: кўпроқ фойда.
Қадрият душманимдир,
Йўқ қиламан миллатни,
Адашган «мухлис»ларим,
Фазилат дер иллатни.

БУНЁДКОР ҒОЯЛАР СЎЗИ...

ТИНЧЛИК РАМЗИ

Боболардан бизга мерос,
Тинчликка посбон юртим.
Бўлдинг, ободу озод,
Гулла, жонажон юртим.

Тинчликнинг рамзи бўлиб,
Балки ўзбек байроғи.
Ҳар калбада мангу яшар,
Истикболнинг маёғи.

ЮРТНИНГ ТИНЧЛИГИ КЕРАК!

Биз баркамол авлодмиз,
Юртга ишонч, қанотмиз.
Дилда бор буюк истак,
Юртнинг тинчлиги керак!

Миллий ўзлик шонимиз,
Пахта, буғдой-нонимиз.
Ватан тану-жонимиз,
Юртнинг тинчлиги керак!

Тинчлик бу- хотиржамлик,
Юксалишу, бирдамлик.
Қалбимизнинг тўрида,
Уни асрамок керак!

(Мансур Юнус)

СОҲИБҚИРОН ҲИКОЯТИ

Шаҳрисабздан беридан,
Хўжа Илғорнинг еридан,
Тўрағайдек амиридан
Шаҳодатли Темур бўлдим.

Саклади Оллоҳ ўлимдан.
Ўтди у ўнгу сўлимдан.
Ғаним чикқанда йўлимдан
Жасоратли Темур бўлдим.

Илон бошин тишлаб уздим,
Кирк қовғали сувни суздим,
Салтанат расмини туздим,
Сиёсатли Темур бўлдим.

Жаҳолатни кўриб куйдим,
Жавонмардлик тўнин кийдим.
Ўзимни босафо туйдим,
Тарикатли Темур бўлдим.

Сатри Куръони Каримга,
Муҳаммад пайгамбаримга,
Пирларим, устозларимга,
Итоатли Темур бўлдим.

Иймонни ҳеч ухлатмадим,
Диёнатимни сотмадим.
Тарихга тошлар отмадим,
Зиёратли Темур бўлдим.

Жанг-жадалга кирганимда,
Бўлди ҳуш-кўзим ғанимда.
Ёнди оташ, ўт танимда,
Шижоатли Темур бўлдим.

Дедим: «Ўғил-кизинг миллат,
Онагнинг тилида тиллат,
Сакланур шунда юз, иффат
Баширатли Темур бўлдим».

Ўтганимча бу дунёдан
Тилаб имонни Оллодан,
Сўраб билимни авлодан,
Заковатли Темур бўлдим.

Билинг, «Куч – адолатда» деб,
«Шунда эл саодатда» деб,
«Қолмангиз жаҳолатда» деб,
Саодатли Темур бўлдим.

Мен ўлгач, эл пораканда,
Бўлиб банди, кийиб жанда,
Бу зулумотни кўрганда,
Надоматли Темур бўлдим.

Босди Туркистонимни ёв,
Огли миллат қолди яёв.
«Темур!» деганни килди ов,
Маломатли Темур бўлдим.

Гар ётибман ер тагида,
Гўри Мирнинг эртагида.
Она Турон кўкрагида,
Маҳобатли Темур бўлдим.

Олти юз олтмишга кирдим,
Мустакил миллатни кўрдим.
Шодланиб, кўкракни кердим,
Ижобатли Темур бўлдим.

Олти юз олтмиш ёшимда,
Бахтли авлодим бошимда.
Айтди алёр эл кошимда,
Накоратли Темур бўлдим.

МИЛЛИЙ ҒОЯ

Халкимнинг мақсадини
Ифода этаман мен,
Орзуларга элтишга
Лойикман, етасан сен!

Агар менга ишонсанг,
Йўлда қолиб кетмайсан,
Агар мендан адашсанг,
Якка қолиб, нетгайсан?!

Буюк келажак яқин,
Ана, кўрмоқда кўзим.
Машаққатли бўлса-да,
Унга элтгувчи – ўзим!

ВАТАН РАВНАҚИ

Ватан нима, биласиз,
Азизларим, хойнахой!?
Топдингиз! У бизларга,
Аждодлардан колган жой.
Не-не буюк авлиё,
Раҳнамолар ўтган юрт,
Абадийдир номи ҳам,
Ва асло бўлмас унут.
Не орзу бор, рўёбдур,
Агар у топса равнақ,
Қаранг, амалга ошди!
Истагим бўлди барҳак.

ЮРТ ТИНЧЛИГИ

Йўқ бўлмасин тинчлик, бахт.
Уни асраб қолайлик.
Равнақ сари етаклаб,
Барчамиз қўл солайлик.
Локайд бўлмайлик хайхот,
Ички, ташки душманга,
Гўзаллик берар ҳаёт
Иккови йўқ чаманга.

ХАЛҚ ФАРОВОНЛИГИ

Халкнинг фаровонлиги –
Азалий мақсад эрур.
Лекин савол: бу ғоя
Қачон натижа берур?

Фаолият бошлайман,
Аввало, эркинликда,
Ривожланаман яна
Ободлик, тўкинликда.

Чор-атрофга бир қаранг,
Қилсангиз бунга гумон,
Ҳаёт бўлар фаровон,
Ҳар ким кўтарса хирмон.

КОМИЛ ИНСОН

Комилликка эришган,
Оддий инсонман асли.
Менда бўлмайди сира
Иллатнинг бирор насли.
Лафзим ҳалол, калбим пок,
Иродам ҳам мустаҳкам,
Нафсим менинг кулиму,
Сабр-тоқатдир акам.
Одатим яхшилигу,
Ниятларим эзгудир,
Ишонмасангиз агар,
Амалларим кўзгудир.

ИЖТИМОЙ ҲАМКОРЛИК

Интиламан аҳил, дўст
Жамият яратишга,
Турли катламларни бир
Мақсадга қаратишга.

Орзуимдир ўзаро
Инок бўлсин инсонлар,
Йўқ эмас, кўпдир бунга
Шароиту имконлар.

Ахиллик – яхши одат,
Миллату дин, ирк аро,
Курашсин тинчлик учун,
Ҳар жойда ҳар фукаро.

Равнақи чун Ватаннинг
«Лаббай!» десак ҳар дамда,
Ижтимоий ҳамкорлик
Келар шунда ёрдамга.

ГАР МУАЛЛИМЛАР БЎЛМАСА

Бўлмас эрди сўзда маъно,
Гар муаллимлар бўлмаса.
Кайда оқил, кайда доно?
Гар муаллимлар бўлмаса.

Ёнмагай эрди шамчирок,
Оқмагай ҳар уйда булок.
Йўлларингиз бўлгай узок,
Гар муаллимлар бўлмаса.

Болалар бўлгай дилозор,
Кенг жаҳонни айлагай тор.
Тўлдиран дунёни бемор,
Гар муаллимлар бўлмаса.

Айтаман устозга «Раҳмат!»,
Мен учун чекканга захмат.
Йўқ эди шоир Муҳаммад,
Гар муаллимлар бўлмаса...

АКАМ-УКАМСИЗ

Ота-онамдан қолган ёдгор,
Меҳрибоним акам-укамсиз.
Сиздан яқин ким бор, кайда бор?
Жонажоним акам-укамсиз.

Саратонда сиз менга соя,
Қаҳратонда иссиқ ҳимоя.
Шунинг ўзи менга кифоя,
Соябоним акам-укамсиз.

Меҳрибоним қолмаганида,
Дўстлар алик олмаганида,
Харидорим қолмаганида,
Харидорим акам-укамсиз.

Болалик, ўтган кунимда ҳам,
Ғайратим кетган кунимда ҳам,
Қарилик етган кунимда ҳам,
Мададкорим акам-укамсиз.

Опам, синглим, бўлманг норози,
Сизга ҳам кўп мактовнинг сози,
Янграр жигарбандлар овози:
«Қадрдоним акам-укамсиз».

НАДОМАТ ЙЎЛИГА КИРМАНГ

Юриб бевакт, шароб ичманг,
Ўғирлик режасин бичманг.
Бировнинг молини ечманг,
«Харорат» йўлига кирманг.

Экиб оғу, чекиб оғу,
Қилиб «парвоз», бўлиб «оҳу»
Тушиб қўлга, куйиб, доғу
Надомат йўлига кирманг.

Элимда қонун устивор,
Адолат руҳи барқарор.
Қайда бор шундайин диёр!?
Жиноят йўлига кирманг.

Муҳаммад! Нафсингни ўлдир!
Сўзинг маъно билан тўлдир.
Тўғри йўл – энг яқин йўлдир,
Омонат йўлига кирманг.

ЮРТ ТИНЧЛИГИ

Хотиржам уйғонамиз
Ҳар куни эрта тонгда,
Ҳавоси нафис, обод,
Гўзал Ўзбекистонда.

Осмонимиз мусаффо,
Бўлмасин зинхор хира,
Бу беғубор самодан
Кўз узгинг келмас сира.

Оқшомми ёки кундуз
Шодон кезамиз йўлда,
Шаҳару қишлоқ, овул
Тоғ, адир ҳамда чўлда.

Қизу ўғил, ёш-қари,
Яшаймиз бежавотир,
Бизни қўриқлар чунки
Ўғлонлар мард ва ботир.

Тилаб элга тўқинлик,
Ҳар ону ҳар паллада,
Ишлайди бободехкон
Тинч-осуда далада.

Қўринг, бизнинг фазода
Юртма-юрт учар учок,
Бизлар хурсанд хамиша,
Дўстларга очиб кучок.

Юрт тинчлиги шу эрур,
Етинг бунинг кадрига,
Огоҳ бўлинг, чалғиманг,
Лоқайдликнинг макрига.

ШЕЪРИЙ ТОПИШМОҚЛАР

1. Мен бир ажиб ғояман
Мафура дер: бир кисмим,
Равнақ топган «қоя»ман
Ватан исмим.

2. Юрт бўламан,
Ҳар кунни тинч бошлайсиз,
Ишончингиз барқарор
Шаҳдам қадам ташлайсиз.

3. Тадбиркорлик-ла бўлар
Ишингиз равонлиги,
Тўкин сочинман, исмим –
Халқнинг

4. Баркамол бўлғай, аниқ,
Менга интилган ёшлар.
..... ғояси,
Камолот сари бошлар.

5. ҳамкорлик,
Бизнинг халққа ярашар,
Бирлашган – ўзар, чунки
Бунинг мисоли – ҳашар.

6. Барча миллат дўст бўлар,
Мени шиор қилсангиз
Исмим миллатлараро
.....дир билсангиз.

7. Бизлар аҳилмиз, чунки
Бир ватан фарзандимиз,
..... бағрикенг,
Аждодлар дилбандимиз.

МУНДАРИЖА

Президентимиз оила хақида.....	4
Суз боши	7
Йил ҳикмати.....	8
Оила – масъулият макони.....	16
Аёл	24
Миллий тарбия – оила мустаҳкамлигининг асоси	29
Мустаҳкам оиланинг миллий ғоямиз рўёбидаги ўрни.....	38
Мутолаа (шеърлар).....	51

600002
М.ҚУРОНОВ, О.БАЗАРОВ

Оилам мустаҳкам бўлсин, десангиз...

«Сано-стандарт» Тошкент, 2012

Нашр учун масъул *М.Умирова*
Муҳаррир *А. Тилавов*
Мусаххих *О. Мусурмонқулов*
Техник муҳарир *М.Қосимова*

Наш.лиц. № АІ 177, 03.01.2011.

Теришга 02.09.2012 йилда топширилди. Босишга 29.10.2012 йилда рухсат этилди. Бичими: 60x84 ^{1/16}. Офсет босма. Таймс гарнитураси. Шартли б.т. 3,72. Нашр б.т. 4,38. Адади: 10000. Буюртма №1396. Баҳоси шартнома асосида

«Сано-стандарт» нашриёти, 100190, Тошкент шаҳри,
Юнусобод-9, 13-54. E-mail: sano-standart@mail.ru

«Сано-стандарт» МЧЖ босмаҳонасида босилди.
Тошкент шаҳри, Широқ кўчаси, 100-уй.
Телефон: (371) 228-07-94, факс: (371) 228-07-95